Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри історії
_____І. С. Міронова
«____» _____2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему: **ТРАНСНІСТРІЯ – ЗОНА ОКУПАЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1941–1944 рр.)**

Керівник: д. і. н., професор Міронова Ірина Сергіївна
(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: старший науковий співробітник Одеського археологічного музею, к. і. н., доцент Піструіл Ігор Володимирович
(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав: студент VI курсу групи 634 МЗ Беліченко Олександр Олександрович
(П.І.Б.)

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2023 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія»

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри історії
_____ І. С. Міронова
«22» вересня 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Беліченку Олександру Олександровичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) Трансністрія – зона окупації на Півдні України (1941–1944 рр.)

керівник роботи Міронова Ірина Сергіївна, д.і.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від
«22» вересня 2022 року № 167

2. Строк подання студентом проекту (роботи) «07» лютого 2023 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Міронова І.С.		
Розділ 1	Міронова І.С.		
Розділ 2	Міронова І.С.		
Розділ 3	Міронова І.С.		
Висновки	Міронова І.С.		

7. Дата видачі завдання 26.09.2022

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до дипломної роботи	жовтень 2022	
2.	Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологія	жовтень 2022	
3.	Розділ 2. Система управління та адміністративно-територіальний поділ Трансністрії	листопад 2022	
4.	Розділ 3. Пропаганда, культура, освіта і антисемітизм в румунській зоні окупації	листопад 2022	
5.	Висновки	грудень 2022	
6.	Переддипломна практика	12.12 – 25.12. 2022	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2023	
8.	Попередній захист	02.02.2023	
9.	Рецензія на дипломну роботу	07.02.2023	
10.	Захист дипломної роботи	21.02.2023	

Студент _____ **Беліченко О. О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи) _____ **Міронова І. С.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП …….5

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ …….8
1.1. Історіографія проблеми ……...8
1.2. Джерельна база ……..17
1.3. Методологія та методи дослідження ……...22

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ ТРАНСНІСТРІЇ ……...27

РОЗДІЛ 3. ПРОПАГАНДА, КУЛЬТУРА, ОСВІТА І АНТИСЕМІТИЗМ В РУМУНСЬКІЙ ЗОНІ ОКУПАЦІЇ …….....50

ВИСНОВКИ ……..78

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ …….83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільного життя України визначається інтересом її громадян до недавнього минулого Української держави, особливо до такої трагічної та героїчної сторінки, як Друга світова війна. Її наслідки відчуваються й зараз. Нині, коли в Україні активно проходить процес переосмислення багатьох подій і фактів, особливого вивчення потребує доля людей, що опинилися за лінією фронту, на території, окупованій румунськими загарбниками.

Актуальність дослідження полягає в тому, що питання Другої світової війни, в контексті українських проблем та інтересів, належить до найбільш сфальсифікованих періодів вітчизняної новітньої історії. Можна сказати, що й сьогодні немає правдивої версії цієї катастрофічної за своїми наслідками війни.

Період Другої світової війни викликає стабільний інтерес з боку різних категорій суспільства через те, що цей період історії заклав основи розвитку людства на наступні десятиліття і до сьогоднішнього дня залишається епохою великих потрясінь в суспільстві, економіці, політиці. В радянський час сформулювалась певна специфіка дослідження, а увага науковців і громадськості, навіть на рівні художньо-публіцистичних творів, концентрувалася навколо таких питань, як партизанське підпілля, евакуація промисловості, злочини окупантів проти мирного населення. Ціла низка зрізів війни опинилися на периферії наукового інтересу. Це призвело до того, що на рубежі XX–XXI ст. велика окупаційна зона Трансністрія не була предметом всебічного вивчення. Її дослідження і є важливим аспектом нашої роботи.

Об’єкт дослідження: губернаторство Трансністрія, як тимчасова окупаційна зона Румунського королівства під час Другої світової війни.

Предмет дослідження: особливості політики румунського уряду на окупованій території Півдня України (1941–1944 рр.).

Мета дипломної роботи полягає у визначені основних напрямків окупаційної політики в губернаторстві Трансністрія.

Для досягнення поставленої мети в дипломній роботі ставляться такі **завдання:**

- з'ясувати стан наукового вивчення проблеми;
- дослідити ступінь репрезентативності та інформативності її джерельної бази;
- визначити методологічні основи роботи;
- проаналізувати сутність і характер румунського окупаційного режиму;
- виділити головні засади ідеологічної політики румунської влади.

Хронологічні межі роботи охоплюють 1941–1944 рр. Нижньою датою є 30 серпня 1941 р., коли було підписано угоду Хауффе – Тетеряну у м. Тигіна (Бендери) про передачу території межиріччя Дністра та Південного Бугу Румунії. Верхня межа дослідження становить квітень 1944 р., коли ці українські території були звільнені від окупації.

Географічні межі дослідження охоплюють межиріччя Дністра та Південного Бугу. Румунська зона окупації Трансністрія (з румунської – «Придністров'я», «Задністрянщина») – південно-західні українські землі, а саме – південні райони Вінницької області, західні райони Миколаївської області та вся Одеська, у тодішніх її адміністративних кордонах, а також лівобережні райони Молдавської РСР.

Методи дослідження. Принципи історизму, об'єктивності, та системного аналізу реалізуються в роботі через застосування основних методів історичного дослідження (проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, синхроністичного) та загальнонаукових (індукції та дедукції, аналізу й синтезу). Використання проблемно-хронологічного методу дозволило висвітлити найважливіші питання окупаційної політики Румунії на території Трансністрії в часовій послідовності. Застосування синхроністичного методу дозволило відобразити зміни в політичному курсі Румунії щодо українських територій в конкретній історичній ситуації.

Різноманіття методів дослідження, використаних при написанні роботи, дало можливість автору по-новому дивитися на проблематику досліджуваної теми.

Практичне значення наукової роботи полягає в тому, що її результати та висновки будуть корисними для поглибленого вивчення проблем українсько-румунських відносин. Окремі положення можна використати при підготовці історичних праць. Робота може бути цікавою для дослідників історії України в роки Другої світової війни, демографічних наслідків політики окупаційних режимів на території України в 1941–1944 рр.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили та доповідалися на міжнародній конференції «Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»[1].

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі на основі вивчених праць попередників та власних досліджень зроблено узагальнення, сформульовано висновки щодо особливостей політики румунського уряду на окупованій території Півдня України – Трансністрії.

Структура дипломної роботи. Мета, предмет і завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків і списку використаних джерел та літератури (96 найменувань). Обсяг роботи 90 сторінок.

[1] *Беліченко О.* Трансністрія – зона румунської окупації України // Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези доповідей. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С. 65–67.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ

1.1. Історіографія проблеми

Друга світова війна посідає важливе місце у сучасній історичній науці. Дослідження та вивчення цих подій завжди привертали увагу науковців і займали провідне місце в історіографії. Незважаючи на вагомий доробок, в історії румунської окупації залишаються проблеми, які вивчено однобічно та фрагментарно. Події Другої світової війни слід досліджувати з урахуванням сучасної історіографічної бази, нових джерел та методологічних підходів. У повоєнні роки окремі сторінки свідомо замовчувалися або залишалися недослідженими. Тому нині перед дослідниками стоїть важливе завдання – реконструювати недавні минулі часи, показати їх складність та багатогранність.

Для об'єктивного дослідження румунської окупаційної політики на території України необхідно провести аналіз досліджень, присвячених різним аспектам румунської адміністрації на окупованих територіях і, зокрема, в Одесі. Це дає змогу з'ясувати певні регіональні особливості окупаційного режиму, притаманні даному регіону.

Радянська історіографія. Науковий доробок радянських вчених з даної проблематики стосується у першу чергу таких аспектів румунської окупації, як становлення «нового» режиму, економічна політика та пограбування захоплених територій, вивезення місцевих жителів на примусові роботи до Румунії і Німеччини. Особливо яскравого висвітлення отримали питання, пов'язані з рухом Опору та партизанською боротьбою проти загарбників.

Історія румунської зони окупації – Трансністрії, почала вивчатися відразу із закінченням воєнних дій в ході Другої світової війни. Значним є доробок М. Лєбєдєва, який у своїх працях спробував створити комплексне

дослідження історії Румунії періоду Другої світової війни. Історик зазначав, що румунський уряд був дещо розчарований тим, що економічну експлуатацію земель між Південним Бугом та Дністром гітлерівці залишили за собою. Однак, отримавши мандат на здійснення управління в Трансністрії, І. Антонеску збільшив зусилля щодо освоєння приєднаних земель[2]. У монографії «Крах фашизма в Румынии» історик стверджував, що за рахунок пограбувань окупованих радянських земель, уряд І. Антонеску намагався пожвавити румунську промисловість, яка потерпала від нестачі сировини, та піднести технічний рівень сільського господарства Румунії. М. Лєбедєв акцентував увагу на тому факті, що пограбування окупованих земель становило частину державної політики Румунії. З цією метою створювалися спеціальні установи, такі як «Одеське управління захоплення і збору трофеїв». За підрахунками науковця, загальна вартість награбованого майна, за румунськими джерелами, становила 948 млрд леїв[3].

Впровадження окупаційного режиму в південних районах України, які в роки війни входили до губернаторства «Трансністрія» досліджував С. Гратинич, який у праці «На лівому березі Дністра» висвітлив політику румунської адміністрації щодо економіки, сільського господарства тощо. Дослідник навів дані про пограбування окупованих територій та кількість вивезених місцевих жителів на примусові роботи до Румунії і Німеччини[4].

Так, становище освіти в контексті висвітлення питання участі Румунії в Другій світовій війні досліджував І. Левіт[5]. Автор наголошував на особливо важкому становищі шкіл Трансністрії, до чого призвело введення плати за навчання, а також специфічна ідеологічна політика, а саме виховання учнів у дусі покірності іноземним «благодійникам». І. Левіт зупинився також на

---

[2] *Лебедев Н. И.* Падение диктатуры Антонеску. Москва: Международные отношения, 1966. С. 258.
[3] *Лебедев Н. И.* Крах фашизма в Румынии. Москва: Наука, 1976. С. 127.
[4] *Гратинич С. А.* На левом берегу Днестра. 1941-1944 гг. Страницы совместной борьбы трудящихся смежных районов Молдавии и Украины против немецко-румынских фашистских захватчиков. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1985.
[5] *Левит И.* Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944. Кишинев: Штиинца, 1983.

окремих аспектах діяльності Одеського університету в контексті аналізу роботи контролюючих органів румунської адміністрації[6].

Різні аспекти окупаційного режиму і підпільно-партизанської боротьби на територіях південно-західної України і Молдавії, які в роки війни входили до складу губернаторства «Трансністрія» висвітлювалися в контексті аналізу підпільно-партизанської боротьби під керівництвом комуністичної партії, у яких підносився патріотизм та героїзм радянського народу, що переміг німецько-румунських окупантів[7].

Українська історіографія. У сучасній історіографії коло проблем, які торкаються різноманітних аспектів румунської окупації є досить широким.

Серед комплексних досліджень, присвячених румунському окупаційному режимові, варто відмітити альманах, присвячений подіям війни, опублікований в Одесі[8]. У 2002 р. вийшла друком колективна праця «Історія Одеси», в якій, серед іншого, розглядається адміністративно-територіальний поділ та органи управління румунської адміністрації, нищення євреїв, Рух опору, саботажі на заводах і фабриках. Варто відмітити, що в цій праці також побіжно висвітлюються питання функціонування навчальних закладів у досліджуваний період[9].

Привертали увагу дослідників також окремі проблеми окупаційного режиму румунської адміністрації: детальному аналізові були піддані такі питання, як оборона та захоплення міста, втрати мирного населення, формування цивільної румунської адміністрації, економічна та аграрна політика на окупованих територіях, діяльність партизанського підпілля, у тому числі – самостійницького, голокост, колаборація, становище та

---

[6] *Левит И.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1 сентября 1939 – 19 ноября 1942). Кишинёв: Штиинца, 1981.

[7] *Єгоров В., Зотов В. И.* 907 дней в тылу врага. Одесса: «Маяк», 1969; *Корольков Ю. М.* В катакомбах Одессы. Москва: Молодая гвардия, 1968; *Марцишек Г. П.* Мы на своей земле. Воспоминания о партизанском отряде Героя Советского Союза В.А. Молодцова (Бадаева). Одесса: Книжное издательство, 1959; *Штереншейн Я. М.* Непокорный порт города-героя. Одесские партизаны в борьбе с немецко-румынскими захватчиками // Огни Черноморья. Одесса, 1949. С. 81–96.

[8] Историческая память. Одесса: Астропринт, 2000.

діяльність засобів масової інформації, духовне життя населення окупованих територій.

Так, дослідження оборони Одеси та втрати мирного населення за часів окупації досліджували Н. Якупов, В. Щетніков[10], В. Файтельберг-Бланк, Б. Разумний[11] та ін. Питанням формування та діяльності румунської цивільної адміністрації в Одесі присвячені дослідження В. Щетнікова[12], Л. Бондар[13], Н. Терефера[14]. Специфіку економічної політики та аграрної експлуатації окупованого регіону висвітлював В. Щетніков[15], який провів компаративний аналіз економічних заходів румунської адміністрації.

Серед праць, присвячених діяльності вищого навчального закладу міста Одеси – Одеського університету, варто відмітити дослідження В. Щетнікова та О. Самойлова. Так, В. Щетніков аналізував проблеми розкрадання матеріальної бази, боротьбу підпільників викладачів та співробітників з окупантами[16]. У праці О. Самойлова проведено паралельну характеристику основних етапів діяльності вузу в евакуації, а також в окупованій Одесі.

---

[9] Історія Одеси / голов. ред. В. Н. Станко. Одеса: Друк, 2002.

[10] *Якупов Н. М., Щетников В. П.* Подвиг Одессы: к 60-летию освобождения Одессы от фашистских захватчиков посвящается. Одесса: КП ОГТ, 2004.

[11] *Файтельберг-Бланк В. Р., Разумний Б. Н.* Одесса во время Великой Отечественной войны. Очерки. Одесса: Печатный дом, 2009.

[12] *Щетніков В. П.* До проблеми вивчення діяльності румунської цивільної адміністрації в Одесі (1941–1944 рр.) // Культурно–історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково–практичної конференції. Одеса, 1996. С. 99–101.

[13] *Бондар Л. Б., Щетніков В. П.* Проблема визначення регіональної специфіки окупаційних зон в Україні в роки Другої світової війни: джерелознавчий аспект // Велич подвигу народного. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Одесса: «Гермес», 2006. С. 30–34.

[14] *Терефера Н. В.* Окупаційний режим в «Трансністрії» (Задністров'я) // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей / НАН України. Інститут історії України. 2006. Вип. 10. Ч. 1. С. 476–483; Терефера Н.В. Радянське підпілля на півночі Одещини у боротьбі проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.) // Історія та географія. Збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. Вип. 21–22. С. 101–103.

[15] *Щетніков В. П.* Спроба компаративного аналізу економічних заходів окупаційної влади на Півдні України в 1941–1944 рр. (на основі архівних джерел) // Велич подвигу народного. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Одеса: «Гермес», 2006. С. 212–215.

[16] *Щетников В. П.* Одесский университет: 1941–1944 гг. (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. 1999. Випуск 9. С. 266–269.

Дослідник проаналізував діяльність окремих факультетів університету, а також організацію у навчальному закладі силами викладачів та студентів антирумунського підпілля[17].

У сучасній історіографії переосмислюються проблеми, пов'язані з діяльністю руху Опору та повстансько-партизанського руху. Згадана тематика висвітлена у працях Н. Дейнеки[18], Л. Бондар[19] та ін. З'явилася низка досліджень, в яких у контексті дослідження підпільних організацій аналізовано діяльність самостійницького підпілля[20].

З 90-х рр. XX ст. активно почала досліджуватися раніше заборонена проблема голокосту в Трансністрії. Так, аналізові створення гетто і таборів для знищення євреїв у південній частині генерал-губернаторства Трансністрія та винищенню єврейського населення Одеси присвятили свої праці Н. Сугацька[21] та С. Додик[22].

О. Круглов наводить приклад вбивства євреїв Одеси 23–25 жовтня 1941 р., після вибуху румунської комендатури. Наказ про знищення був виданий саме І. Антонеску. Вже вранці 23 жовтня він наказав стратити за кожного загиблого румунського чи німецького офіцера «200 комуністів» та за кожного солдата «100 комуністів». А 24 жовтня цей наказ був доповнений постановою стратити всіх євреїв з Бессарабії, які знаходилися на той час в Одесі. О. Круглов, на основі розпорядження інспектора жандармерії

---

[17] *Самойлов О. Ф.* Одеський університет в 1941–1945 рр. // Історія Украни. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 26. К.: Інститут історії України НАН України, 2004. С. 314–322.

[18] *Дейнека Н. В.* «Новий порядок» в зонах окупації румунської адміністрації і вчинення опору підпільниками і партизанами (1941–1944 рр.) // Перспективи / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2006. № 2 (34). С. 14-20.

[19] *Бондар Л. Б.* Рух опору в Трансністрії: підпілля Голти // Регіональні дослідження в Україні: досягнення і проблеми. Збірка матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-ій річниці утворення м. Первомайськ 14–15 травня 2009 р. Первомайськ, 2009. С. 32–36.

[20] *Вінцковський Т., Нікульча І.* Українське самостійницьке підпілля у Трансністрії (1941–1944) // Український історичний журнал. 2007. № 5. С. 123–134.

[21] *Сугацька Н. В.* До питання про політику румунських окупантів стосовно єврейського населення в південній частині Трансністрії (1941–1944 рр.) // Історичні записки: Збірник наукових праць. Луганськ, 2004. Випуск 3–4. С. 251–258.

[22] *Додик С. Д.* Судьба евреев Транснистрии // Исторический альманах Приднестровья. 2004. № 8. С. 16–22.

Трансністрії від 26 листопада 1941 р., наводить приклад того, що вже на вересень 1941 р. в повітах біля Південного Бугу вже були створені табори для усіх депортованих. В подальшому табори створювалися за місцем, де переходили кордон[23].

Проблеми колаборації місцевого населення, у тому числі інтелігенції, висвітлювалися у дослідженнях Г. Кязимової[24]. Варто відзначити, що Г. Кязимова вирішальним фактором співпраці одеської інтелігенції з окупантами називає те, що більшість діячів науки та культури дореволюційної школи не сприймали радянську систему і бачили у румунській адміністрації можливість повернути втрачені традиції, культурні та матеріальні цінності.

Одеські дослідники С. Аппатов та І. Макан у статті «Українсько-румунські відносини: історія і сучасність» дотримувались думки, що незважаючи на репресії та грабунки з боку адміністрації й армії, румунський окупаційний режим був значно слабшим за німецький. Але саме в цей період, на думку істориків, склалося суто негативне уявлення про румун у ментальності мешканців Південної України. Сам вигляд румунських солдатів, обірваних, голодних, які ходили по домівках у пошуках харчів, викликав, незважаючи на жорстокі репресії в перші тижні окупації, презирство одеситів[25].

Велику увагу сучасних українських дослідників привертають проблеми духовного життя місцевого населення в період румунської окупації. Так,

---

[23] *Круглов А. И.* Истребление евреев Одессы в 1941–1942 гг. // Велич подвигу народного / Зб. наукових статей Міжнародної конференції присвяченої 60-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Одеса, 2006. С. 90–91.

[24] *Кязимова Г. Х.* Наукова та творча інтелігенція «Трансністрії» – деякі аспекти стосунків з владою // Інтелігенція і влада: матеріали П'ятої Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, 24-25 грудня 2009 р.): у 3-х ч. Ч. 1. Одеса: Астропринт, 2009. С. 129–135.

[25] *Аппатов С. Й., Макан І. М.* Українсько-румунські відносини: історія і сучасність // Український історичний журнал. 1999. № 5. С. 87–101.

огляд джерел щодо діяльності румунської адміністрації у сфері культури представлено у розвідці І. Нікульчі[26].

Діяльність періодичної преси детально аналізував М. Михайлуца[27]. У роботі «Трансністрія. 1941–1944 рр. Короткий начерк окупаційного режиму» М. Михайлуца, розглядаючи мілітарний аспект, адміністративно-політичну структуру окупаційного уряду, приділив увагу освіті. Посилаючись на архівні документи, дослідник наголошував на цілеспрямованій антиукраїнській мовній політиці з боку румунської влади[28]. В рамках аналізу релігійної політики румунської влади на території Південної Бессарабії та Трансністрії М. Михайлуца досліджував організацію духовної освіти, релігійні аспекти виховання молоді: викладання Закону Божого в школах, видання релігійних дитячих журналів тощо[29].

Варто відмітити дві академічні колективні праці істориків, де висвітлені питання окупації, в тому числі і губернаторства Трансністрії, економічне положення зони, національне життя, геноцид єврейського народу, а саме «Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.» під редакцією В. Смолія[30] та «Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси» під редакцією В. Литвина[31].

---

[26] *Никульча И. Я.* Румынский оккупационный режим в Транснистрии (обзор источников) // Записки історичного факультету. 1997. Випуск 5. С. 182–188.

[27] *Михайлуца М.* Аналітичний огляд періодичних видань окупованої Одеси 1941–1944 рр. (на матеріалах газет «Молва» та «Одесская газета») // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 квітня 2009 р. Одеса: ВМВ, 2009. С. 185–190.

[28] *Михайлуца Н.* Одесса, Транснистрия. 1941–1944 рр. Краткий очерк оккупационного режима // Юг. 1995. 10 июня.

[29] *Михайлуца М.* Християнізація по-румунськи в Трансністрії (на матеріалах преси 1942–1943 рр.) // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Львів: Логос, 2004. С. 377–381; Михайлуца М., Нікульча І. Богословська освіта в «Трансністрії» за румунського володарювання (1941- 1944 рр.) // Література та культура Полісся. Вип. 27. Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті. Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. С. 230–233.

[30] Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. / під ред. В.А. Смолія. К.: Наукова думка, 2010.

[31] Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси / під. ред. В. М. Литвина. Київ: Ніка-Центр, 2012.

Таким чином, історіографічний доробок вітчизняних науковців у розробці проблеми функціонування Трансністрії є ґрунтовним та представлений широким спектром напрямків.

Зарубіжна історіографія. Становлення та особливості функціонування румунської окупації в Трансністрії розглядалася також у рамках зарубіжної історіографії. Дослідники аналізували окремі аспекти окупаційної політики румунської влади на території України, хоча в основному – в контексті вивчення історії СРСР.

Однією з найвідоміших праць, присвячених румунській окупації є робота американського історика О. Далліна, в якій аналізовано політику румунської адміністрації на території Півдня України в 1941–1944 рр. Особливістю цієї праці є те, що автор, не маючи можливості використовувати джерела досліджуваного ним регіону, базувався переважно на матеріалах Нюрнберзького процесу, інтерв'ю з біженцями до США. А. Даллін детально проаналізував структуру румунської адміністрації і розкрив сутність окупаційної політики у Трансністрії в області економіки, культури, релігії. Велику увагу у праці присвячено висвітленню ставлення місцевого населення до румунської адміністрації. На основі аналізу проблем румунської цивільної адміністрації, політики румунізації, нового НЕПу, мистецтва, церкви, міського життя, національного питання автор прийшов до висновку, що, порівняно з німецьким окупаційним режимом, румунський був значно м'якший. Вчений наголошує на тому, що в період окупації в Одесі відбувалося культурне відродження. Варто, однак, відмітити, що використання переважно вербальних джерел (свідчень очевидців), а також відсутність посилань на архівні документи досліджуваного регіону надають роботі дещо спрощеного відтінку[32].

Окремої уваги заслуговують дослідження молдавських та румунських вчених – О. Веренки, А. Морару, Ж. Анчел. Дослідники приділяли увагу

[32] *Dallin A.* Odessa, 1941–1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. Santa Monica, 1957; Dallin A. Yerman Rule in Russia, 1941–1945. Macmillan, London, 1957.

аналізові загальних проблем румунської адміністрації в Бессарабії та Трансністрії. Однак варто зауважити, що автори розглядали історію досліджуваних регіонів з національно-державницьких прорумунських позицій.

Подібна проблематика представлена у роботі німецького історика Е. Фолька «Трансністрія і Одеса (1941–1944)», в якій автор аналізував діяльність румунської адміністрації, нищення євреїв, грабунки місцевого населення, політику окупаційної влади щодо культури та релігії[33].

О. Субтельний вважає, що румунська окупація Трансністрії була ліберальнішою у порівнянні з німецькою. Румуни, на думку дослідника, самі не знищували євреїв (лише видавали їх нацистам), вони стримувалися від застосування широкого політичного терору[34]. А. Жуковський у статті «Українські землі під румунською окупацією в часи Другої світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрія (1941–1944)» зазначав, що економічна політика румунів у Трансністрії зводилася до якнайбільшого використання всіх ресурсів для Румунії[35]. Він зауважив, що промисловість і торговельні підприємства Трансністрії були віддані у користування румунським урядовцям або державним кооперативам.

Спеціальні дослідження ізраїльських вчених присвячені трагічним подіям Другої світової війни, а саме історії голокосту в румунській зоні окупації – Трансністрії[36]. Трансністрію вони вважають символом геноциду, оскільки, за деякими підрахунками, Трансністрія стала цвинтарем для більш ніж 200 тис. євреїв.

---

[33] *Volkl E.* Transnistrien und Odessa (1941-1944). Band 14. Regensburg, 1996.
[34] *Субтельний О.* Україна: Історія. К.: Либідь, 1993. С. 576.
[35] *Жуковський А.* Українські землі під румунською окупацією в часи Другої Світової Війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрії // Український історик. 1987. № 1–4. С. 93.
[36] *Дорон Д.* (Спектор) Кишиневское гетто – последний погром. Кишинев: Библиотека – Алия, 1993; Шафран А. Сопротивление нацистскому урагану. Иерусалим, 1987. Одесса, 2003.

Фундаментальною стала робота Ю. Фішера «Транснистрия: забытое кладбище»[37]. Ця робота присвячена депортації румунської єврейської громади. Автор показує етапи депортації, кількість населення, описує жахи перебування в гетто. Крім цього описується гетто по повітах Трансністрії.

Таким чином, вивчення історіографічного доробку в галузі окупаційної політики Трансністрії презентує широкий спектр праць з цієї тематики. Разом з тим, варто відмітити, що окремі аспекти аналізованої проблеми потребують спеціальних досліджень.

1.2. Джерельна база

Джерельною базою дослідження стали опубліковані документальні матеріали, спогади та періодична преса, що виходила в період окупації.

Документальні матеріали. Історики, які займались питанням політичного статусу, адміністративного порядку Трансністрії та культурним життям неодноразово звертались до збірок документів, що видавалися в радянські роки, хоча, там були опубліковані документи лише частково. Це збірка «Молдавская ССР в Великой отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.». Особливої уваги заслуговує документ № 29 «Декрет І. Антонеску про встановлення румунської адміністрації на тимчасово окупованій території між Дністром та Південним Бугом»[38]. Крім цього, тут є документи щодо колонізації та репатріації румунів, а також евакуації українського населення з Дубосарського та Рибницького повітів[39].

В кожній області України були видані власні збірки документів, які відображають події війни у цьому регіоні і, головним чином, містять матеріали місцевих архівів: «Одесская область в Великой Отечественной

---

[37] *Фишер Ю. С.* Транснистрия: забытое кладбище. Одесса: Друк, 2002. 128 с.

[38] Молдавская ССР в Великой отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. Сб. документов и материалов в 2-х т. Т. 1. Кишинёв: Штиинца, 1976. С. 54–55.

[39] Молдавская ССР в Великой отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. Сб. документов и материалов в 2-х т. Т. 2. Кишинёв: Штиинца, 1976. С. 65, 150.

войне 1941–1945 гг.»[40]. Проте, підбір документів у них окреслений певною тематикою: діяльність партійних і радянських органів влади при мобілізації для відсічі ворогу; боротьба підпільників і партизанів; звільнення території області, відновлення господарства і допомога фронту; злочини окупантів і матеріальні збитки від війни. Лише інколи трапляються документи, що торкаються питань німецької етнічної меншини під час окупації. Особливість цих збірників документів полягала в їх регіональній специфіці.

У збірнику «Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза» привертає увагу документ № 24 «Свідчення про масові винищення населення не румунського походження», де вказується про загибель евакуйованого українського населення[41]. Це єдина згадка про цей факт.

Важливе значення для вивчення окремих аспектів румунської окупаційної політики на українських землях мають опубліковані німецькі документи, вміщені у виданні «Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944–1945)», впорядкованому українським діаспорним дослідником В. Косиком. Важливим методом окупаційної політики Румунії була пропаганда. Документ № 5 «Ситуація в Трансністрії» інформує про політичну ситуацію в цій області. В документі зазначається, що румунська влада в Трансністрії зуміла належним чином налагодити систему початкової освіти, яку вдало використовувала в цілях пропаганди[42].

Вагомим внеском у вивчення історії Голокосту на території Трансністрії за матеріалами Державного архіву Одеської області став вихід

---

[40] Одесская область в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Документы и материалы. Одесса: Маяк, 1970.

[41] Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов: в 3-х тт. Одесса: Одесское областное издательство, 1949. Т. 2. 17.10.1941 – 9.04.1944. С. 24.

[42] Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944–1945) / упор. В. Косик. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2000. Т. 4. С. 24–25.

збірки «История Холокоста в Одесском регионе»[43]. З цієї ж проблематики побачила світ збірка документів по Вінницькій області – «Винницкая область. Катастрофа (Шоа) и Сопротивление. Свидетельства евреев – узников концлагерей и гетто, участников партизанского движения и подпольной борьбы»[44].

Спогади. Певну групу джерел складають мемуари та спогади безпосередніх учасників Другої світової війни, зокрема тих, хто вижив в умовах румунської окупації. Мемуари вимагають до себе критичного ставлення, бо в них важко вирізнити, які події описані на основі власних спостережень чи участі автора, а які він подав з тогочасних розповідей, чуток, а, можливо, навіть як плід художньої уяви. Водночас, спогади мають свої переваги. У них часто зберігається інформація про такі події та моменти історичного процесу, якої немає і здебільшого не може бути в інших видах джерел. Зокрема, вони передають психологічну атмосферу періоду їх створення.

До цієї групи джерел можна віднести спогади людей, які пережили гетто Трансністрії. Більшість авторів в часи війни були ще дітьми чи підлітками. Яскравими прикладами стали мемуари Д. Стародинського[45] про життя в одеському гетто, Л. Дусмана[46], Л. Сушона[47]. Ці спогади дають уяву про повсякденне життя в гетто та в таборах смерті саме українських євреїв.

---

[43] История Холокоста в Одесском регионе. Сборник статей и документов. Одесса: Студия «Негоциант», 2006.

[44] Винницкая область. Катастрофа (Шоа) и Сопротивление. Свидетельства евреев – узников концлагерей и гетто, участников партизанского движения и подпольной борьбы. Киев – Тель-Авив, 1994.

[45] *Стародинский Д.* Одесское гетто: воспоминания. Одесса, 1991.

[46] *Дусман Л.* Помни! Не повтори! Одесса: Друк, 2001.

[47] *Сушон Л.* Транснистрия: евреи в аду: Черная Книга о Катастрофе в Северном Причерноморье (по воспоминаниям и документам). Одесса: РИО АО кинокомпания «Юг», 1998.

Виразно представлене ставлення українського населення до євреїв, особливо тих, що перейшли на роботу до румунської адміністрації. Життя в Одесі в роки окупації представлене в спогадах А. Оржеховського[48].

В. Бекерський у праці «Мир і війна» заперечує офіційну версію подій, які відбувалися напередодні відходу військ Червоної армії з міста Одеси та періоду окупації. Критично розглядаючи радянську історіографію, він доводить меншу кількість жертв румунського терору, применшує роль одеського підпілля. Автор доходить подібних висновків, аналізуючи приклад однієї сім'ї – Е. Лопатто (інженера, вченого), які добре жили як за радянської влади, так і в окупації: сім'я відвідувала Оперний театр, їх син О. Лопатто навчався в Одеському університеті[49].

До мемуарної літератури завжди треба підходити обережно і зрозуміти, де та межа правди, емоційного сприйняття та вигадки. Разом з тим, використання подібного роду джерел є надзвичайно цінним для аналізу ставлення населення до окупаційної адміністрації та виявлення ступеня сприймання місцевим населенням її ідеологічної пропаганди[50].

Преса. Періодична преса є одним із важливих джерел з вивчення всіх аспектів історії Другої світової війни.

В окупованій Одесі і в Трансністрії виходило декілька газет: «Молва», «Одесская газета» – офіційна преса окупаційної адміністрації та «Прибузьські вісті», що виходили в м. Голта на українській мові, а також журнал «Трансністрія». Питання правомірності знаходження на території Трансністрії румунської адміністрації виразно представлене саме в останньому виданні. У першу чергу, це пропагандистський журнал, де є багато фотографій короля Міхая та І. Антонеску, зустріч кондукатора з репатріаційним населенням, карти проживання румун в Радянському Союзі. У викладеному тут матеріалі автори намагаються довести свої права на ці

[48] *Оржеховский А.* Записки 1941–1944 гг. // Дім князя Гагаріна: Збірник наукових статей і публікацій / Одеський літературний музей. Вип. 4. Одеса: Моряк, 2007. С. 242–395.
[49] *Бекерский В. И.* Мир и война (Воспоминания). Одесса: Друк, 2006. Т. 1.
[50] *Боровой С. Я.* Воспоминания. Москва, Иерусалим: Еврейский университет, 1993.

території, відтворюючи свою історію розвитку Молдовського князівства, яке стало, на їх думку, початком політичної історії саме Румунської держави.

Першою газетою, яка почала виходити в окупації, була «Одесская газета». Вона видавалася з 17 жовтня 1941 р. до 4 березня 1944 р. Дане видання було друкованим органом Одеської примарії. Це була найсерйозніша за змістом газета: у ній друкувалися тексти правил і декретів. Саме вона найбільш повно повідомляла про відкриття шкіл, гімназій, ліцеїв, діяльність вищих навчальних закладів. В «Одесской газете» також друкувалися матеріали на єврейську тематику. Зокрема, тут публікувалися постанови щодо єврейського населення міста Одеси та створення гетто і трудових таборів[51].

Періодичне видання «Молва», що виходило щодня з грудня 1942 р., було професійною газетою у західно-європейських традиціях, яка спонсорувалася губернаторським правлінням. Інтерес до неї серед читачів був найвищим серед преси Трансністрії. У газеті публікувалися політичні новини, літературні оповідання, редакційні замітки, офіційні оголошення, репортажі про злочинність. У контексті досліджуваної проблематики привертають увагу публікації про діяльність Одеського університету, народного університету, консерваторії, про засилля євреїв у вищих навчальних закладах, багато уваги приділялося також пропаганді духовної освіти.

Газета «Одеса» була типовим прикладом «жовтої», або так званої «бульварної» преси. Вона спеціалізувалася на місцевих вбивствах і розповідях про зґвалтування; тут публікувалися страшні фотокартки і «брудні» викриття радянських злочинів. Це видання найбільшою популярністю користувалося у робітничих кварталах Одеси. В рамках висвітлення проблем освіти «Одеса» публікувала дані про відкриття

[51] *Михайлуца М.* Аналітичний огляд періодичних видань окупованої Одеси 1941–1944 рр. (на матеріалах газет «Молва» та «Одесская газета») // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. Праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 квітня 2009 р. Одеса: ВМВ, 2009. С. 185–190.

навчальних закладів і правила вступу до них. Також майже в кожному номері підкреслювалася важливість релігійного виховання молоді.

Досліджуючи будь-який період історії через призму періодичної преси, треба бути дуже обережним, так як інформація, що в ній подається, дуже суб'єктивна і, часто навмисно викривлена. Однак, незважаючи на все вищесказане, газети несуть у собі немало корисної інформації.

Аналіз наявних документальних джерел дає підстави стверджувати, що джерельна база з теми є достатньо повною для написання роботи. Це дає змогу у достатньому обсязі висвітлити румунську окупаційну політику на території України.

У процесі дослідницьких операцій з джерелами з'ясовувалися їх наукова цінність для проблеми, що вивчається, ступінь об'єктивності вміщених фактів, відомостей. Відбір джерел провадився відповідно до мети та конкретних завдань дослідження.

1.3. Методологія та методи дослідження

Для визначення мети дослідження автор керувався загальновідомими імперативами: об'єктивність, точність, істинність висновків, що значною мірою залежить від обраної й використаної теорії пізнання. Беручи до уваги, що в науковій літературі ще немає єдиної точки зору щодо визначення поняття «методологія», ми виходили з того, що стосовно вивчення минулого – це система підходів та принципів дослідження історичного поступу. Зверталась увага на ту обставину, що важливою складовою методології є питання про підходи, методи вивчення історії. Останнім часом все більшого застосування в історичній науці набуває цивілізаційний підхід, який зорієнтований на сприйняття історичного поступу як багатовимірного поліцентричного процесу в рамках єдиної людської цивілізації, враховує широке коло чинників, які впливають на світовий історичний поступ, спростовує існування «розвитку людства» у розумінні просування від

простого до вищого, складного. Застосування цивілізаційного підходу доречне у разі наскрізного аналізу історичного буття. Вважаємо, що у наш час можна говорити про цивілізаційну своєрідність регіонів, зокрема – Півдня України.

Методологічні основи дослідження базуються на двох фундаментальних принципах – історизму і об'єктивності. ***Принцип історизму*** передбачає реалізацію прагнень дослідника через усвідомлення сутності періоду, що вивчається, показ процесів подій з погляду сучасників, а також їх оцінку з точки зору законів і традицій того часу. ***Принцип об'єктивності*** вимагає відтворення минулого неупереджено, без кон'юнктурних перекручень, без «виправлень» колишніх подій для доказу власних суб'єктивних наукових позицій. Історизм є важливим для належної орієнтації в широкомасштабних явищах, він допомагає переконатися, наскільки обрані методи є доцільними і необхідними для наукової розробки певної проблематики. Щодо досліджуваної теми, принцип історизму дозволяє проаналізувати політику окупаційної влади Трансністрії.

Об'єктивність означає неупередженість, незалежність суджень від світоглядних та суспільно-політичних орієнтацій дослідника. При цьому він не повинен бути нейтральним і має право на обґрунтування своєї позиції. Об'єктивність дослідника полягає не в утриманні від критичних суджень, оцінок, світоглядних і моральних проблем, а в правдивому відображенні суперечностей, труднощів та проблем, бо саме об'єктивність забезпечує науковість. Принцип об'єктивності вимагає виявлення факторів та умов, що визначали румунську окупаційну політику на Півдні України.

На принципах історизму та об'єктивності ґрунтуються принципи системності та комплексності. Їх поєднання зумовлено необхідністю, з одного боку, детального та поглибленого, тобто диференційованого, вивчення окремих явищ, процесів, з іншого – їх узагальненого та цілісного висвітлення.

У роботі застосований також принцип всебічності, орієнтований на виявлення внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків об'єкта дослідження. Крім того, принципи всебічного і об'єктивного пізнання знайшли своє відображення у комплексному аналізі всіх аспектів культурно-освітньої сфери України цього періоду. Сукупне вивчення об'єктивних та суб'єктивних факторів історичного розвитку дає можливість автору утвердити принцип багатофакторності як важливої складової теоретико-методологічної бази дослідження. Критичний аналіз джерел та історіографії не можливий без урахування принципу суб'єктивності.

В сучасній історичній літературі іноді висловлюються міркування, що об'єктивність у висвітленні й оцінці того чи іншого періоду або факту виключена, оскільки історик як людина, суб'єкт історичного процесу не може бути вільним від своїх політичних та ідеологічних уподобань. Саме через призму свого особистого ставлення до предмета дослідження і навіть власних інтересів він дає тлумачення фактам, подіям, явищам. Крім того, науковець зазнає зовнішнього впливу соціокультурного середовища. На дослідника певною мірою можуть тиснути моральні, естетичні, релігійні, національні та інші світоглядні ідеї. Позиція автора базувалася на переконанні в тому, що завдання професійного історика полягає саме в тому, щоб абстрагуватися від середовища, часу та ідеології. Принцип системності орієнтував на розкриття цілісності об'єкта і на вплив багатогранних зв'язків, забезпечував вивчення історичних процесів та їхніх складових як єдиного цілого, як системи.

Автором використано такі методи досліджень: діалектичний, системно-структурний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, ретроспективний, аналізу та синтезу емпіричного матеріалу.

Застосування ***діалектичного методу*** полягає у висвітленні подій, явищ та їх наслідків у русі, протиріччях, взаємовпливах, взаємозалежностях та причинно-наслідкових зв'язках, з урахуванням обставин того часу[52].

Важливу роль у дослідженні відіграв ***системно-структурний метод***, який дозволив розкрити діяльність румунських окупаційних структур, виявити їх зміст та розвиток. Метод забезпечує системність усього дослідження, зумовлює не стільки всеосяжність фактичного матеріалу, скільки структурно-цілісні дослідження діяльності румунської влади та її вплив на тогочасне українське суспільство.

Порівняльно-історичний метод заключається у порівнянні-зіставленні різних подій-явищ, що вивчаються, якщо вони схожі між собою за внутрішнім змістом. Зіставлення необхідні, так як в різних явищах проявляються загальні тенденції, які відображаються по-новому. А на основі порівняння відомих та нових фактів можна зробити нестандартні висновки. Метод сприяє співставленню форм та засобів реалізації нацистської окупаційної політики, зокрема, у рейхскомісаріаті «Україна» і губернаторстві Трансністрія.

Завдяки ***проблемно-хронологічному методу*** вдалося розподілити матеріал, який досліджується на окремі аспекти, що визначені в розділах і підрозділах. Історичні події розглядаються за певними проблемами, враховуючи територіальний та хронологічний фактори.

Історико-генетичний метод дозволив простежити розвиток з послідовним розкриттям особливостей румунської політики в Трансністрії з метою виявлення причин та характеру змін, що відбувалися в процесі їх історичного розвитку. Метод дозволяє подати точну (наскільки можливо, виходячи з наявних джерел) історію явища, що вивчається.

Ретроспективний метод став у нагоді при моделюванні історичної картини на основі застосування максимально доступної джерельної бази.

---

[52] *Нікольський В. М.* Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк: ДНУ, 2003.

Під час написання дипломної роботи застосовано ***міждисциплінарний підхід***, згідно з яким залучено теоретичні положення та методи, характерні для психології і філософії.

Таким чином, для сучасної української науки названі методи є актуальними. Зазначені принципи та методи наукового пізнання дозволяють найбільш адекватно відобразити процеси історичної сутності. Їх поєднання дає можливість уникнути суб'єктивних оцінок, залишитися на об'єктивно-науковій точці зору та забезпечує наукову достовірність результатів дослідження.

С. 42.

РОЗДІЛ 2
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ ТРАНСНІСТРІЇ

Участь Румунії у радянсько-німецькій війні на боці фашистської Німеччини дослідники пов'язують у першу чергу з територіальними претензіями Румунії, а саме з прагненням повернути території Бессарабії та Північної Буковини, які під тиском Німеччини 28 червня 1940 р. румунський уряд змушений був передати Радянському Союзу. Пізніше І. Антонеску стверджував, що А. Гітлер запевняв: за «допомогу у війні Румунія зможе окупувати радянську територію аж до Дніпра», і що Німеччина допоможе не тільки повернути втрачені території, а й завоювати нові[53].

З цієї причини вісімнадцятирічний король Михай I та генерал І. Антонеску одразу ж після нападу Німеччини на Радянський Союз у прокламаціях закликали румунське військо до «священної» війни разом з німецькою армією за визволення «викрадених Радянським Союзом земель Румунії». У результаті вдалих воєнних дій території Бессарабії та Північної Буковини досить швидко були захоплені румунськими військами. На окупованих територіях було створено губернаторства Бессарабію та Буковину, які увійшли до складу Румунського королівства[54].

На початку серпня, після того як Бессарабія та Північна Буковина були зайняті румунськими військами, А. Гітлер запропонував І. Антонеску розширити владу Румунії на територію між Дністром і Бугом. 18 серпня 4-та румунська армія розпочала наступ на Одесу, яку, завдяки підтримці німецьких військових частин, було захоплено 16 жовтня 1941 р.[55].

---

[53] *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993. С. 7.

[54] *Левит И.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1 сентября 1939 – 19 ноября 1942). Кишинёв: Штиинца, 1981.С. 262.

[55] *Михайлуца Н.* Одесса, Транснистрия. 1941–1944 рр. Краткий очерк оккупационного режима // Юг. 1995. 10 июня.

Одеса була включена до складу губернаторства Трансністрія, куди входили лівобережні райони Молдови, Одеська область, південна частина Вінницької області, західні райони Миколаївської області. З 19 серпня центр губернаторства розташовувався у місті Тирасполь, а 17 жовтня 1941 р. його було перенесено до Одеси.

30 серпня 1941 р., згідно з «Договором про забезпечення безпеки, адміністрації та економічної експлуатації території між Дністром і Бугом та Бугом і Дніпром», Румунія отримала німецький мандат на тимчасове управління цими територіями[56].

Таким чином, Трансністрія не входила до складу Румунського королівства, що не заважало румунській владі сподіватися на подальше приєднання цієї території.

У січні 1944 р., у зв'язку з військовим розгромом фашистського блоку і наближенням лінії фронту до території Трансністрії, цивільне Губернаторство було скасовано разом з самим терміном «Трансністрія». Влада на території між Південним Бугом і Дністром зосередилася в руках румунського військового командування під керівництвом дивізійного генерала Г. Потопяну. Адміністративний апарат Трансністрії зазнав значних змін та був скорочений. Повіти реформувалися у дистрикти[57]. 21 березня 1944 р. влада в Трансністрії перейшла до німецького окупаційного командування. У березні-квітні 1944 р. землі між Дністром та Бугом перейшли до Червоної армії. Таким чином, румунська влада на території Трансністрії протрималася два роки і п'ять місяців.

Румунія розглядала окупацію Бессарабії, Північної Буковини та території Трансністрії як «відновлення румунського суверенітету»[58]. Таку думку підтверджує проведення на території губернаторств Бессарабії, Буковини та Трансністрії з 9 до 12 листопада 1941 р. плебісциту, на розгляд

---

[56] *Афтенюк С.* На пути к победе над фашистскими захватчиками. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1976. С. 159–160.
[57] Молва. 1943. 3 февраля.

якого виносилося питання щодо входження окупованих територій до складу Румунії. У голосуванні взяли участь чоловіки віком від 21 року, німці, італійці, українці за національністю. На території Трансністрії у голосуванні приймали участь також військові. Вибори проводилися за дуже простою схемою: із двох отриманих бюлетенів, білий означав «так», жовтий – «ні». Міністерство внутрішніх справ Румунії дало дозвіл місцевій владі на застосування «всіх необхідних заходів» для залучення населення до голосування. Саме цим дослідниця Н. Дейнека пояснює той факт, що все населення проголосувало за входження до складу Румунії[59].

Управління окупованими територіями здійснював «Військово-цивільний кабінет по адміністрації Бессарабії, Буковини і Трансністрії», верховна влада в якому належала командуванню окупаційних військ. Декрет № 1 від 19 серпня 1941 р. свідчить про те, що для окупованих територій румунським урядом було розроблено спеціальну систему управління, підготовано адміністрацію, кадри. На всі владні посади, включаючи і технічних робітників губернаторств, міських примарій і повітових префектур призначалися румуни, які були рекрутовані з центральної Румунії[60].

Адміністративно-територіальний устрій окупованих територій було максимально наближено до румунського. Усі три губернаторства ділилися на повіти, які поділялися на преторії чи волості або пласи (плази), а ті, в свою чергу, ділились на міські і сільські управи (примарії), до яких входили комуни.

Варто відмітити той факт, що для Трансністрії передбачалася низка особливих заходів в області адміністративно-територіальної політики. Так, незважаючи на те, що в серпні 1941 р. на адміністративному засіданні

---

[58] *Комарницький С. І.* Радянська Буковина в роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1945. Київ.: Наукова думка, 1979. С. 45.

[59] *Дубровіна Л., Малошлєтова Н.* Нацистська політика щодо вивезення бібліотечних фондів з окупованих східних територій у 1941–1944 рр. і формування Східної і Центральної бібліотек Вищої школи у Німеччині // Пам'ятки. Археографічний щорічник. 2003. Т. 4. С. 56–57.

[60] *Левит И.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1 сентября 1939 – 19 ноября 1942). Кишинёв: Штиинца, 1981. С. 239.

І. Антонеску наголошував на необхідності військового характеру адміністрації окупованих територій: «… цивільні органи є допоміжними та призначені допомагати армії у виконанні її функцій»[61], в Трансністрії губернатором було призначено цивільну особу – професора Бухарестського університету Г. Алексяну.

Одеса була включена до складу губернаторства Трансністрія, куди входили лівобережні райони Молдови, Одеська область, південна частина Вінницької області, західні (до р. Південний Буг) райони Миколаївської області[62]. З 19 серпня центр губернаторства розташовувався у місті Тирасполь, а 17 жовтня 1941 р. його було перенесено до Одеси.

Територію Трансністрії було розподілено на 13 адміністративних повітів (жудеців): Ананьївський, Балтський, Березівський, Дубосарський, Голтянський, Жугастрівський, Могилівський, Очаківський, Овідіопольський, Одеський, Рибницький, Тираспільський, Тульчинський. Її територія становила 39 тис. 733 км^2, населення – 2 млн 326 тис. 266 осіб. Повіт очолював префект як довірена особа губернатора, який мав у своєму розпорядженні поліцію, жандармерію та соціально-економічні служби. Префект володів вищою владою в повіті й у своїй діяльності опирався на двох помічників – субпрефектів, один з яких мав бути місцевим. Проте, слід зауважити, що місцевому населенню окупаційна влада від самого початку не довіряла. Саме тому губернатор Г. Алексяну призначав на вищі адміністративні посади представників з Румунії, зазвичай – ветеранів бессарабського «Сфатул Церій» («Рада Країни»), або бойових офіцерів, які мали вищі урядові нагороди[63]. Для управління містами і селами було створено примарії на чолі з примарем: у місті – головою, на селі – старостою. Примарі та їхні помічники призначалися префектом повіту, або, в окремих випадках, – губернатором.

---

[61] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. К.: Держполітвидав УРСР, 1963. С. 160.

[62] Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів). Миколаїв: КВІТ, 2004. С. 140.

Найвищим адміністративним органом управління повіту були префектури, очолювані префектом, які підпорядковувалися губернатору Трансністрії. Префект був керівником поліції та усіх повітових служб, верховним керівником для прім-преторів свого повіту, контролюючим органом з правом перегляду рішень прім-преторів. Він опирався на двох субпрефектів, один із яких був місцевим.

У своєму розпорядженні префектури мали поліцію, жандармерію та різноманітні служби, які були необхідні для здійснення соціально-економічної політики окупаційного режиму. В їх підпорядкуванні знаходилися також начальник жандармерії легіону та начальник поліції міських комун.

До функцій повітових префектур входило загальне керівництво політичним, адміністративним, економічним, господарським життям повіту. Вони займалися питаннями просвіти, охорони здоров'я, будівництва. Для виконання цих завдань у префектурі були створені адміністративний відділ, відділ культури, культів та пропаганди, відділ охорони здоров'я, економічний, сільськогосподарський відділи, відділи доріг та комунікацій, місцевої промисловості, торгівлі, соціального захисту, фінансовий відділ. При префектурі функціонувала комісія для розробки планів діяльності повіту. Плани, розроблені комісією, затверджувалися губернатором.

Кожен повіт поділявся на райони (преторії), очолювані преторами. Наприклад, Тираспольський повіт поділявся на шість районів: Тираспольський, Слободзеївський, Гросуловський, Роздільнянський, Цебриковський та Селзький. Загалом, у губернаторстві Трансністрія нараховувалося 128 районів[64].

Район був основною адміністративною одиницею, через яку окупаційна адміністрація здійснювала свою владу. Його очолював претор, який, як і префект, призначався губернатором. До претури входили

---

[63] Молва. 1943. 3 февраля.
[64] Історія Одеси / голов. ред. В. Н. Станко. Одеса: Друк, 2002. С. 402.

канцелярський, адміністративний, економічний, санітарний, сільськогосподарський, сільськогосподарських машин, торгівельний, дорожній, поштово-телеграфний, транспортний, фінансовий відділи, а також відділ просвіти. Кожен з районів мав самостійний бюджет, який складався претурою та затверджувався префектурою повіту.

Найнижчою адміністративною одиницею Трансністрії була комуна, до якої входив один або декілька населених пунктів. Існували міські та сільські комуни, очолювані примарем, якому допомагала комунальна рада, що складалася з трьох осіб. Примарі та комунальна рада призначалися в основному префектом повіту, переважно з місцевого населення. Примар мав право призначати, звільняти, накладати стягнення на своїх підлеглих. До повноважень примаря входили також нагляд за настроями сільського населення, мобілізація населення на примусові роботи (сільськогосподарські, ремонт доріг, мостів, комунікацій). За звітом примаря особи, які ухилялися від мобілізації чи сплати податків, відправлялися до таборів.

Каральні функції на території Трансністрії здійснювали головний жандармський інспекторат і поліцейські органи, які підпорядковувалися губернаторові та Міністерству Внутрішніх Справ Румунії. Префектура поліції Одеси на території міста мала десять поліцейських ділянок. Поліцейські органи складалися з карного відділу та таємної поліції (сигуранци). Сигуранца слідкувала за настроями населення, що залишилося в окупації, і солдатів румунських гарнізонів, боролася з партизанами та підпільними диверсійними групами. Інспекторат в’язниць підлягав безпосередньо МВС Румунії[65].

Інспекторат жандармерії у своїй роботі спирався на шість батальйонів, чотири з яких діяли за «кущовим» принципом: з опорою на жандармські легіони кількох сусідніх повітів. Легіони спиралися на взводи, останні у свою чергу – на групи. Найчисельнішим був 4-й (одеський) батальйон жандармерії (близько 1,5 тис. чол.), який спирався на жандармські легіони Одеси,

[65] Там само.

Овідіополя, Очакова та Березівки. Крім того, 1-й та 7-й жандармські батальйони перебували при префектурі одеської поліції, бо професійних поліцейських з Румунії було лише 150 чол., а місто було поділено на дев'ять ділянок. Префектура одеської поліції мала цілу мережу відділів управління адміністративної поліції (служба руху, порядку, персоналій тощо). З вересня 1943 р. її було реорганізовано у дві дирекції: адміністративної поліції та сигуранци – служби безпеки таємної поліції, головним чином, для боротьби з рухом Опору. Відділи сигуранци існували при кожному жандармському батальйоні та легіоні. Займалися вони переважно питаннями розвідки та вербування і мали внутрішню службу «СС-І», що відала питаннями контррозвідки та аналізом таємної інформації («Спеціальну службу інформації» в Одесі очолював Є. Крістеску).

Румунська влада ввела смертну кару за невиконання наказів окупантів, за напад на румунських та німецьких солдат, чиновників, а також за шпигунство та диверсії.

27 серпня 1941 р. німецька військова місія в Румунії вручила румунському генеральному штабу інструкцію про функції окупаційних військ. Згідно з нею на румунську армію покладалась охорона військових і промислових об'єктів, шосейних і залізничних шляхів, мостів, аеропортів, портів, телефонного та телеграфного зв'язку, і головне – вона мала «запобігати повстанням, страйкам, саботажу, шпигунству …». І. Антонеску виділяв для цього дев'ять військових з'єднань. Для зв'язку, розвідки цим підрозділам надавалося три ескадрильї.

Міста Одеса та Тирасполь були виділені в окремі муніципалітети, примарії яких підпорядковувались безпосередньо губернаторові. На чолі Одеської примарії стояв генеральний примар (міський голова), що здійснював керівництво містом через систему дирекцій аналогічно губернському адміністративному апарату.

Поряд з адміністративним апаратом цивільного губернатора існувало військове командування. Очільником одеського муніципалітету (міським

головою) постановою губернатора Трансністрії було призначено Г. Пинтю, румунського політика, який був родом з Бесарабії. Неодноразово займав посаду губернатора Кишинева.

Апаратом виконавчої влади губернатора Трансністрії були Дирекції, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, агрокультури, монополії, економіки, культури, охорони здоров'я, шляхів сполучення, зв'язку тощо. Слід зауважити, що Г. Пинтя відразу сконцентрував у своїх руках досить велику владу: навіть низка дирекцій губернаторства були підпорядковані водночас і йому, і губернатору Транснінстрії Г. Алексяну. Поступово частина відділів дирекцій, кількість яких постійно зростала, перейшла до повного підпорядкування муніципалітету[66].

У 1943 р., згідно з постановою № 2058 від 10 травня 1943 р., підписаною губернатором Трансністрії проф. Г. Алексяну, в організації адміністрації примарії Одеського муніципалітету відбулося збільшення повноважень примаря одеського муніципалітету Г. Пинті. В примарії Одеського муніципалітету, згідно з постановою № 578 від 25 травня 1943 р., запроваджувалися п'ять секторів: економічний, сектор комунальних підприємств, сектор культури та комунального майна, сектор громадянського стану та технічний сектор[67].

Економічний сектор під керівництвом В. Кіореску у своєму розпорядженні мав дирекцію постачання. Сектор комунальних підприємств, очолюваний Є. Сінікліу, завідував Дирекціями водопроводу та каналізації, трамваю, дач, парків та садів, електротехнічною дирекцією. Секторові культури та комунального майна підпорядковувалися дирекції культури, експлуатації нерухомості, інвентарна дирекція. Його очолив К. Видрашку. Сектор громадянського стану, який очолював М. Заєвлошин, завідував

[66] Історія Одеси / голов. ред. В. Н. Станко. С. 402.
[67] Одесская газета. 1942. 16 октября.

дирекцією громадянського стану. Технічному секторові, очолюваному В. Кундертом, підпорядковувалася технічна дирекція.

Під прямим керівництвом примарії, відповідно до постанови № 5184 від 27 травня 1943 р., підписаної генеральним примарем Г. Пинтею, залишалися адміністративна, фінансова, медико-санітарна дирекції, дирекція оздоровлення міста та транспорту, патронажна рада і бюро соціального захисту[68].

Управління містом, таким чином, здійснювалося через систему дирекцій, дослідження діяльності яких дає можливість скласти загальне уявлення про основні напрямки політики румунської влади, а також окреслити стратегічні плани окупантів щодо післявоєнного майбутнього досліджуваної території.

Перед тим, як перейти власне до аналізу діяльності системи дирекцій, які функціонували у м. Одеса, варто відмітити, що на землі новостворених губернаторств, в тому числі – Трансністрії, окупаційна влада переселяла румунських «заможних селян», яким надавалися кращі будинки місцевих жителів, створювалися всі умови для їх нормального життя. До Трансністрії було переселено більше 3-х тис. таких селян. Заселялися також молдовани з Кубані та Криму, переселені туди ще в часи царизму. Всі вони отримували землю, худобу, допомогу при створенні земельних товариств[69]. Можемо припустити, що такі кроки мали на меті створення нової соціальної опори, щоб при розподілі окупованих територій по закінченню війни Румунія могла законно претендувати на них.

Центральним органом загального характеру була адміністративна Дирекція, яка займалася організацією та функціями адміністративного апарату з усіх питань. За пропозицією цієї дирекції, з метою нагляду та контролю у справах управління, в усіх Дирекціях було створено спеціальні приймальні комісії, через загальну реєстратуру яких було отримано та

[68] Там само.

розподілено 24 657 прохань та звернень, досліджено 220 скарг[70]. Публікація подібних даних у пресі створювала ілюзію тісної співпраці адміністрації з місцевим населенням.

Основним завданням фінансової дирекції була нормалізація фінансових відносин між муніципальними відділами у межах бюджетних установ та створенням контролю над управлінням муніципальним майном. За часи окупації, згідно з архівними матеріалами, фінансова дирекція працювала у напрямках організації та урівноваження бюджету у відповідності до потреб управління муніципалітетом, організації рахівництва, встановлення контролю за виконанням бюджету, а також організацією фінансових відділів та прийняттям їх у систему управління.

Таким чином, приходимо до висновку, що основою фінансової політики румунської влади у місті була стабілізація бюджету, велика частина якого направлялася на потреби міста.

Дирекція постачання прийняла необхідні заходи для відновлення роботи харчової промисловості, займалася розподілом нафтопродуктів та вугілля, постачанням дровами, при чому такий розподіл розпочинався ще з весни, задовго до початку паливного сезону[71].

Суттєвих змін зазнала система торгівлі. За радянської влади вона була монополізована державою. Приватної торгівлі майже не існувало, постачання продуктами відбувалося в обмежених розмірах. Велика частина харчових продуктів, наприклад, овочі, фрукти, риба, перероблялися консервними фабриками та відправлялися за кордон. Магазини, що обслуговували населення, отримували обмежену кількість товарів, внаслідок чого створювалися безкінечні черги, характерні для радянського періоду.

Дирекція постачання зробила ставку на приватну ініціативу, в результаті чого за часи румунської влади 95 % торгівлі належало приватним

---

[69] История городов и сел Украинской ССР. В 26-ти тт. Одесская область / под ред. А. П. Чередниченко. Киев: Украинская советская энциклопедия, 1978. С. 62-63.
[70] Одесская газета. 1942. 16 октября.
[71] Молва. 1943. 23 января.

особам. 5 % торгівельних операцій у місті здійснювалося владними органами (губернаторством та примаріями муніципалітету), при чому торгівельною мережею Дирекції були охоплені в першу чергу робітники та службовці підприємств та установ. Решта населення постачалася продовольством у муніципальних магазинах за картками. Активно діяв відділ закупівель, який займався заготівлею запасів харчових продуктів. Окрему увагу було приділено контролю цін, який здійснювався шляхом продажу відділом продуктів на міських ринках за цінами, набагато нижчими, ніж у приватних підприємців. Такі дії влади сприяли зниженню комерційних цін на ринках[72].

Аналіз діяльності цього відділу свідчить про намагання встановлення ринкової економіки у місті.

Робота технічної Дирекції зводилася до відновлення та покращення системи сполучення, ремонту напівзруйнованих будівель, придатних для житла, доріг та тротуарів вулиць, пошкоджених при бомбардуванні та під час спорудження барикад.

Варто відмітити, що діяльність цієї дирекції широко афішувалася засобами масової інформації. Громадськість була повідомлена про відновлення греблі на Хаджибейському лимані та двох каналів, несправність яких загрожувала затопленням доріг у напрямку Миколаєва та Бахмачу, про відновлення іригаційних полів, затоплених при пошкодженні греблі частинами Червоної армії, на чому наголошувалося особливо. Періодична преса писала про завершену роботу з ремонту будівлі центрального муніципалітету (Міської Думи), ресторану на Миколаївському бульварі, дачі на Французькому бульварі, реставрацію будівлі Банку Трансністрії. Публікувався кошторис, виділений на ремонтні та відновлювальні роботи, який, за даними періодичних видань, складав 2 343 630 РККС[73].

Повідомлялося, що плановий відділ технічної дирекції затвердив чотири плани з перебудови та організації нових територій міста, заміну

[72] Там само.
[73] Одесская газета. 1943. 16 октября.

румунською та російською мовами 12 тис. покажчиків назв вулиць, 17 архітектурних планів будівель, призначених для різних установ. Відділ проєктів та кошторисів цієї Дирекції затвердив 13 проєктів, серед яких – переобладнання Воронцовського палацу, видача дозволів на відкриття 347 кіосків. Було ухвалено вісім технічних проєктів, серед яких найбільш важливими називалися проєкт спорудження аеровокзалу на аеродромі Татарка, побудова гідроелектростанції, реконструкція Платонівського каналу, відкриття бань для робітників[74].

Таким чином, репрезентація роботи технічного відділу в засобах масової інформації мала на меті вигідно презентувати діяльність румунської адміністрації у напрямку розбудови Одеси.

Дирекція оздоровлення міста та транспорту активно працювала у напрямку очищення вулиць міста. Так, за даними періодики, зусиллями дирекції, яка обслуговувалася 358 особами, на 15 серпня 1943 р. місто було повністю очищене: було вивезене усе старе сміття і очищені усі легальні та нелегальні звалища. Майно дирекції оцінювалося в 520 тис. РККС, в тому числі нараховувалося 17 легкових авто, 37 вантажівок, 55 перевізних одиниць з живою тягою. До них слід додати 60 приватних підвод, які усі літні місяці займалися вивезенням сміття[75].

Таким чином, діяльність цієї дирекції полягала, в першу чергу, в очищенні міста від бруду та сміття, що було однією з головних проблем українських міст довоєнного періоду.

Велика увага, за даними періодичних видань, приділялася соціальному захисту населення та благодійності. В цьому напрямку діяла Рада патронажу та суспільних справ, яку очолювала Л. Пинтя. За часи окупації було прийнято 6315 прохань про допомогу, проведено 5063 обстежень за місцем проживання малозабезпечених. Установи соціального захисту 1 червня 1943 р. були передані місцевому патронажному комітету. Особливо детально

[74] Молва. 1943. 23 января.
[75] Одесская газета. 1943. 15 октября.

висвітлювалася робота комітету дамського патронажу. Робився наголос на тому, що комітет при Одеському муніципалітеті допомагав найбільш бідним людям похилого віку[76]. Так, у квітні була організована лотерея, яка дала значний прибуток грошима та речами. Гроші були використані на допомогу бідним, а речі (подушки, ковдри, простирадла, рушники, посуд та ін.) були передані лікарням, дитячому притулку, інвалідним будинкам. За роки окупації, стверджували газети, на користь бідних були отримані наступні кошти: допомога губернаторства – 62 120 РККС; допомога Одеської примарії – 47 059 РККС; суспільні збори, лотереї, концерти – 150 639 РККС; добровільні пожертви за закликом Комітету – 123 555 РККС. Усього 383 373 РККС[77].

Крім того, дамським патронажем були взяті під покровительство безпритульні дівчата віком від 15 до 19 років, колишні вихованки дитячого будинку при джгутовій фабриці. Дівчатам було виділено кошти, вони отримали харчування і за сприяння дам-патронес були прийняті на роботу на підприємствах міста. Дитячий будинок на 7-й станції Великого Фонтану, за проханням комітету дамського патронажу, було переведено у нову будівлю, «де малята стали жити у більш сприятливих гігієнічних умовах»[78].

Висвітлювалися у пресі також випадки всиновлення: так, «пані Мушицяну, член комітету дамського патронажу, всиновила семирічного Миколая Іванова, круглого сироту, взятого з дитячого будинку …»[79]. Було засновано будинок примусового виховання неповнолітніх безпритульних, пізніше переданий Інспекторату в’язниці губернаторства Трансністрії.

Таким чином, діяльність цієї Дирекції була направлена на соціальний захист найбільш незахищених прошарків населення. Висвітлення його діяльності у пресі мало на меті формування образу «доброї» та «справедливої» румунської влади.

---

[76] Молва. 1943. 27 января.
[77] Одесская газета. 1943. 16 октября.
[78] Молва. 1943. 24 января.
[79] Одесская газета. 1943. 29 июля.

Питаннями охорони здоров'я опікувалася медико-санітарна Дирекція. Вона складалася з санітарного, медичного, курортно-кліматичного, фармацевтичного, адміністративного, фінансового та економічного відділів.

Румунська адміністрація приділяла значну увагу медицині. Станом на 1943–1944 рр. медико-санітарна дирекція у своєму відомстві нараховувала 77 медико-санітарних одиниць із 1902 службовцями, з яких 22 – санітарні, з персоналом з 185 чол., 37 медичних, з персоналом з 1296 чол. та 18 фармацевтичних, курортно-кліматичних та допоміжних, з персоналом у 421 чол. У відомство губернаторства були передані університетські клініки, лікарня № 3, пологовий будинок № 1. Паралельно відкривалися нові медичні заклади. Медико-санітарна Дирекція відкрила декілька необхідних установ: лікарню для прокажених, шість профілактичних пунктів для боротьби з венеричними захворюваннями, терасу для слабких дітей (соляpій)[80].

Для нагляду за відповідними підрозділами медичним відділом призначалися два інспекторати: медико-шкільний та ветеринарний. Наслідком діяльності цих підрозділів було призначення у школах лікарів із забезпеченням необхідних медикаментів, за наказом дирекції охорони здоров'я було запроваджено курси підвищення кваліфікації лікарів, які мали пройти усі лікарі Трансністрії, організовано вищу медичну комісію, яка вирішувала всі суперечливі випадки. Також було організовано сортування безпритульних, знайдених на вулицях міста, у дезинфекційних станціях.

В медичних установах, згідно з даними Дирекції актів громадянського стану, опублікованих у пресі, було прийнято 3273 пологів, зареєстровано 3255 смертей. За 1943 р. через клініку Одеського університету пройшло 7268 хворих. Було проведено 2 тис. хірургічних операцій[81].

Таким чином, окупаційний режим приділяв певну увагу налагодженню нормальних санітарно-гігієнічних умов у місті. Той факт, що інформація про ці заходи активно розповсюджувалася пресою, дає можливість констатувати

[80] Одесская газета. 1943. 16 октября.
[81] Одесская газета. 1943. 15 октября.

використання діяльності цієї Дирекції, як і багатьох інших, з ідеологічною метою.

Ще однією Дирекцією, діяльність якої була направлена на стабілізацію санітарно-гігієнічних умов, була санітарно-ветеринарна дирекція. Ветеринарна Дирекція була організована наступним чином: центральна дирекція; три ветеринарних райони; комбінат скотобійні; три ветеринарні лікарні; утилізаційний завод; три контрольні пункти з перевірки м'яса; чотири контрольні пункти з перевірки молока та молочних продуктів; скотопригінний ринок. Так, центральною дирекцією був проведений перепис усіх тварин, після чого стало відомо, що у районі міста Одеси зареєстровано 2487 коней, 3289 голів крупної рогатої худоби, 2008 кіз, 350 овець, 2377 свиней, 10773 домашньої птиці, 143 бджолиних вуликів, 542 кроликів, 6 ослів та 2 мули. За допомогою організації ветеринарної районної служби був організований постійний контроль над м'ясними, молочними, рибними лавками, а також над ковбасними фабриками. Цими контрольними пунктами були проведені 3348 інспекцій у м'ясних лавках, 711 інспекцій у молочних лавках, 3348 інспекцій у постоялих дворах. Під постійним наглядом перебувало 1160 конюшень, 1767 хлівів[82].

Дуже важливою проблемою, що постала перед румунською адміністрацією, було налагодження електричного постачання міста Одеси, яке страждало від недостатньої кількості електричної енергії. Її вирішення було покладене на електротехнічну Дирекцію. Для стабілізації ситуації з енергопостачанням було приведено до дії турбогенератори, зруйновані Червоною армією, та створено центральну електричну станцію. Такі кроки дозволили збільшити виробничу потужність станції з 4500 кВт до 7000 кВт. Крім того, були проведені значні роботи з ремонту будівель станції, додаткових відділів. На всій території центральної електростанції були посаджені дерева та квіти. Активно відбувався прийом нових абонентів – промислових та приватних.

[82] Одесская газета. 1943. 16 октября.

Стан роботи центральної електростанції виражався у наступних цифрах: виробництво електроенергії, наприклад, за період з 16 жовтня 1942 р. до 16 жовтня 1943 р. складало 30 062 000 кВт., при чому витрати електроенергії на власні та господарські потреби складали 7,68 %[83].

Крім експлуатації та покращення стану електричної мережі, було перевірено 90 трансформаторів, проведено капітальний ремонт 16 трансформаторів, відремонтовано 111 км електричної мережі високої напруги; в тому числі 39 км підземного кабелю. Були зібрані дані про протяжність електричної мережі на території міста та найближчих сіл, де функціонувала мережа високої та низької напруги. Для захисту електротехнічної мережі проти атмосферних розрядів було встановлено 300 автоматичних громовідводів. Були змонтовані сирени для пасивної оборони[84].

Отже, діяльність цієї Дирекції була спрямована на налагодження нормальних умов життєдіяльності в місті.

Для упорядкування великої кількості придатних для використання сільськогосподарських територій та дач було створено Дирекцію дач та громадських садів, діяльність якої розпочалася з опису майна. Оскільки все майно Дирекції займало площу 3700 га та було розташоване, у деяких випадках, на відстані 30 км один від одного, було організовано чотири самостійні субдирекції: експлуатації дач та ділянок міста, земельного управління, економіки, парків та громадських садів.

У зв’язку з переведенням 226 будинків відпочинку та літніх санаторіїв, а також 593 квартир, розташованих у районі дач, із відомства медико-санітарної дирекції до дирекції нерухомого майна, число дач цієї субдирекції зросло від 1580 (1942 р.) до 2399 (кінець 1943 р). З них 60 дач були надані у безкоштовне користування військовим частинам, 1910 були віддані в оренду різним особам, в першу чергу колишнім власникам, чиновникам, а також

[83] Там само.
[84] Там само.

місцевій інтелігенції. Проблема відновлення зруйнованих унаслідок бомбардувань та мародерства дачних приміщень, на ремонт яких була потрібна сума 250 тис. РККС, при тому, що примарія виділила всього 43 тис. РККС, вирішувалася за рахунок орендної плати. Таким коштом була повністю відновлена орендарями 391 дача[85].

Таким чином, субдирекція дач зуміла зберегти не тільки придатні для користування в момент початку діяльності румунської влади приміщення, а й відновити зруйновані.

У 1942 р., першому для румунської влади сільськогосподарському році на окупованих територіях, муніципалітет не мав можливості описати усі підзвітні земельні ділянки, оскільки не була встановлена площа району міста. Це пов'язано зі зруйнуванням греблі на Пересипі та зменшенням родючості ґрунту. На обліку земельного управління 1942 р. стояло 1028 га, зданих в оренду під городи. У 1943 р. цифра зросла до 1450 га. В результаті експлуатації такої площі землі у 1943 р. було отримано 3800 тис. кг різних овочів.

Для того, щоб задовольняти у продовольчих продуктах харчову промисловість та потреби своєї армії, за розпорядженням губернатора при Дирекції дач була організована субдирекція економіки, у функції якої входила закупівля за максимальною вартістю 25 % зібраного врожаю, частина ж урожаю надходила як військовий податок.

Румунські окупанти, так як і німці застосовували примусову працю. У наказі від 20 березня 1942 р. губернатор Г. Алексяну оголосив: «Вводиться обов'язкова трудова повинність для жителів «Трансністрії» віком від 16 до 60 років. Всі особи вказаного віку будуть використовуватись на різних роботах воєнного характеру, на роботах для установ і підприємств – громадських і приватних, а також на сільськогосподарських роботах екстреного характеру». 23 вересня 1942 р. було опубліковано наказ губернатора, за яким «всі особи чоловічої статі, які досягли 20 років … в

[85] Одесская газета. 1943. 16 октября.

обов'язковому порядку зараховуються до «трудового війська» з метою «розвитку моралі» та створення нового «уявлення про працю». Термін перебування у війську – 1 рік. «Розвивати мораль» у мобілізованих повинні були румунські офіцери запасу, а саме військо могло бути розміщене в казармах. Перелік робіт для нього не визначався. Закінчення строку служби у «війську» не гарантувало «звільнення»: питання про «трудовика» вирішувалось індивідуально. Саботаж мобілізації до «трудового війська» загрожував тюремним ув'язненням. Без довідки відділу праці не можна було залишити населений пункт. Тих, хто не бажав працювати, чекали табори примусової праці. До примусової праці залучалися і студенти вузів[86].

Для стабілізації функціонування харчової промисловості субдирекція економіки після проведення реєстрації худоби та птиці зобов'язала власників рогатої худоби здати до 1 квітня 1944 р. певну кількість молока.

Велику увагу румунська адміністрація приділяла відновленню парків та оранжерей. Ці питання знаходилися у відомстві субдирекції парків та громадських садів. Завдяки її діяльності було збільшено кількість оранжерей, відновлено занедбані, з яких у 1943 р. вирощено 4223 тис. різних квітів (утричі більше, ніж у 1942 р.). Маючи власне господарство, субдирекція 1943 р. реалізувала 350 тис. кг різних овочів на суму у 760 тис. РККС прибутку (разом з реалізацією квітів та дерев). Було створено вісім нових парків площею у 24 га: біля великих сходів Миколаївського бульвару, біля дачі маршала І. Антонеску на березі моря, по дорозі на аеродром – «Татарка» (новий бульвар «Румунія»).

Ця діяльність традиційно активно висвітлювалася у пресі. «З усього цього, – пише «Одесская газета», – видно, що румунська влада прикладала зусилля для приведення у порядок столиці Трансністрії»[87].

Велику увагу уряд приділяв проблемі забезпечення міста питною водою. Так, внаслідок діяльності Дирекції водопроводу та каналізації

[86] Одесская газета. 1942. 16 октября.
[87] Одесская газета. 1943. 16 октября.

працювали безперебійно водопровідна станція «Дністро», водопровідна станція «Чумка», підстанція «Стовбова», постачаючи у місто в середньому відповідно 54 860 м^3, 46 270 м^3, 2400 м^3 води на день. Було проведено ремонт багатьох колодязів, працював артезіанський колодязь «Люстдорф».

Висушено та зорано 270 га орних полів, затоплених радянською армією. В пресі особливо наголошувалося, що «вздовж каналів були посаджені фруктові дерева».

Діяльністю трамвайних перевезень займалася окрема Дирекція. Запуск в експлуатацію центральною електростанцією ще одного турбогенератора дозволив збільшити кількість електроенергії для потреб трамваю. Внаслідок цього 1943 р. прибуток, отриманий від трамвайних перевезень, склав 8493 тис. РККС (в 1942 р. – 1894 тис. РККС). Преса окупованої Одеси пов'язувала таке стрімке збільшення пасажирських перевезень «збільшенням кількості перевезень населення на підприємства, в театри, кінематографи»[88].

Упродовж 1943 р. було відремонтовано 147 моторних та 27 причіпних вагонів, відділом шляхів та будівель активно проводилося відновлення трамвайних шляхів та приведення їх у стан, придатний для експлуатації.

Загальна кількість людей, які знаходилися на службі в Дирекції трамваю на 16 жовтня 1943 р. становила 1177 осіб, з яких 149 службовців, 916 робітників та 112 обслуговуючого персоналу. Вони мали можливість харчуватися в їдальні, яка, за даними періодики, щоденно готувала 275–300 обідів за зниженими цінами. Постачання продовольством їдальні відбувалося з підсобного господарства. Так, у 1943 р. зібраний врожай, навіть після здачі продовольчих податків, повністю забезпечив їдальню овочами. Для постачання усіх штатних службовців та робітників дирекції 1 вересня 1943 р. був відкритий споживацький магазин № 7. Для покращення матеріального становища співробітників у травні 1943 р. було організовано касу взаємодопомоги з капіталом у 8 тис. РККС.

[88] Там само.

При дирекції трамваю діяв медичний відділ, у якому в середньому щоденно допомагали 50 хворим. Усі службовці та працівники отримали протихолерні щеплення[89].

У складі румунської адміністрації діяла юридична та нотаріальна Дирекція, юридичний відділ якої упродовж 1942–1943 рр. зареєстрував: 3349 вхідних документів, постанов суду – 383, рішень суду – 1770, документів про опіку – 14, прохань щодо отримання пенсій – 742, процесів, направлених у військово-польовий суд – 10. Нотаріальний відділ зареєстрував завірених підписів та копій документів – 7589, затверджень у правах спадку – 53.

Відділом актів громадянського стану Дирекції актів громадянського стану було зареєстровано вхідних документів – 12 240, вихідних – 11 989, зареєстровано народжень – 3273, зареєстровано шлюбів – 435, зареєстровано смертей – 3255, видано довідок – 4014, довідок про народження – 3148, довідок про шлюб – 508; довідок про смерть – 281, довідок про розлучення – 77, довідок про перебування у шлюбі – 2432. Юридичним відділом зареєстровано розлучень – 215; всиновлення – 58; зміни прізвища – 30. Управлінням кладовищами зареєстровано десять кладовищ[90].

Обліком, розподілом і ремонтом житлових та господарських приміщень міста займалася Дирекція нерухомого майна. Першим кроком цього органу був перерозподіл житлових приміщень. Аргументуючи тим, що, «населення окраїни міста, скориставшись метушнею перших днів вступу румунського війська, зайняло квартири евакуйованих людей з центру міста», це населення виселялося. Звільнені приміщення надавалися румунським чиновникам, які прибули до Одеси з Королівства. У 1943 р. було видано 17 206 ордерів на займання приміщень. Було проведено 14 142 розслідувань з питань незаконного займання житлових площ. Також виділялися приміщення

[89] Одесская газета. 1943. 15 октября.
[90] Там само.

для комерційних та індустріальних підприємств. На 1943 р. у місті функціонувало 4644 різноманітних підприємств[91].

Було створено спеціальну комісію дирекції, яка аналізувала ступінь пошкодження будівель, складала кошторис, необхідний на ремонт. У випадку недоцільності проведення ремонтних робіт внаслідок великого ступеня руйнацій, робився висновок про необхідність зносу такої будівлі.

Важливим завданням нової влади було проведення опису майна, яке належало радянським підприємствам. Для його вирішення було створено інвентарну Дирекцію. Станом на 16 жовтня 1942 р. інвентарна Дирекція закінчила перепис такого майна, маючи на обліку 3131 об'єкт.

При Дирекції функціонував спеціальний відділ, який займався реалізацією домашньої обстановки квартир, які лишилися після евакуації євреїв в гетто; було взято на облік 40 356 квартир, які впродовж 1943–1944 рр. були частково розподілені згідно прохань, частково реалізовані через центральну комісію, віддані в оренду за платню. За даними на 16 жовтня 1943 р. нерозподіленою залишалася обстановка 29 016 квартир[92].

До початку 1943 р. більшість тракторного парку Румунії складали машини з України. Колишній губернатор «Трансністрії» повідомляв, що з серпня 1941 р. до лютого 1942 р. було реквізовано у місцевого населення і відправлено до Румунії понад 75 тис. голів великої рогатої худоби, 12 тис. коней, 100 тис. овець, 25–30 тис. свиней, більше 300 тис. голів домашньої птиці. В Румунії опинились 19 МТС з усім обладнанням, 30 майстерень з ремонту тракторів і сільськогосподарської техніки, велика кількість колгоспного реманенту. До цього можна додати також устаткування Одеської фабрики запасних частин для сільськогосподарських машин, фабрики по виробництву кіноапаратури, суднoремонтного і джутового заводів, трьох меблевих фабрик, десяти друкарень тощо.

---

[91] Одесская газета. 1943. 16 октября.
[92] Там само.

У 1943 р. (після поразки під Сталінградом) в Трансністрії почався «стрибок цін». О. Даллін ілюструє ситуацію повідомленням німецького генконсула в Одесі у 1943 р. про різке зростання цін і зміни у політиці румунської окупаційної влади щодо селян: «не тільки колектив, а й кожний його член повинен тепер був платити». У той же час консул пише, що «політично» селяни бояться повернення радянської влади. О. Даллін вважає, що навіть у 1943 р. селяни Трансністрії були «все ще, можливо, трохи більш забезпечені, ніж перед війною»[93]. Утім, декрет І. Антонеску від 15 червня 1943 р. автор вважає більше символічним, оскільки насправді лишалися незрозумілими реальні наміри влади щодо введення приватної власності на землю в Трансністрії, «враження таке», пише він, «що земля просто підлягала … експлуатації, але повинна була лишатися підпорядкованою для регулювання»[94].

Після розгрому під Сталінградом румунських частин І. Антонеску видав наказ: «Треба брати з окупованої території як можна більше, але не залишати за собою документів, щоб росіяни не змогли пред'явити їх нам за столом переговорів»[95].

Для вилучення культурно-мистецьких цінностей в Трансністрії за німецьким зразком була створена спеціальна організація «Z-1». До її складу входили експерти із живопису, антикваріату, музики, бібліографії. Організація мала транспорт, засоби демонтажу тощо. До Румунії були вивезені тролейбуси Одеси, станки, роялі, унікальні скрипки Одеського оперного театру, майно філармонії, санаторіїв, книги наукових бібліотек[96].

З наближенням фронту на початку 1944 р. Трансністрію було передано румунській, згодом – німецькій військовій управі. 18 березня 1944 р. німці

---

[93] *Dallin A.* German Rull in Russia, 1941–1945. A study in occupation policies.N.Y., 1957. P. 130.
[94] Там само. P. 132–133.
[95] *Бачинский А.* Непокоренный Дунай. Одесса: Маяк, 1985. С. 80–81.
[96] Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов: в 3-х тт. Одесса: Одесское областное издательство, 1949. Т. 2. 17.10.1941 – 9.04.1944. С. 83–88.

примусили своїх румунських союзників підписати «Протокол про передачу військовою адміністрацією територій між Дністром та Бугом генералу Аулебу, уповноваженому Верховного Головнокомандування німецької армії». У березні 1944 р. Трансністрію зайняли радянські війська.

Таким чином, можна стверджувати, що політика румунської адміністрації певною мірою була спрямована як на певну стабілізацію економічної ситуації в Трансністрії, так і на пограбування України.

РОЗДІЛ 3
ПРОПАГАНДА, КУЛЬТУРА, ОСВІТА І АНТИСЕМІТИЗМ В РУМУНСЬКІЙ ЗОНІ ОКУПАЦІЇ

Румунсько-німецькі загарбники приділяли надзвичайно велику увагу ідеологічній пропаганді на окупованих територіях. Так, Директивою начальника штабу верховного головнокомандування Німеччини Йодля від 6 червня 1941 р. передбачалося безпосередньо перед початком бойових дій посилити роти пропаганди фахівцями-пропагандистами та офіцерами-цензорами. Головною метою агітаційної діяльності, згідно з вказівками до ідеологічної пропаганди, було «справляти на населення заспокійливий вплив, утримувати від будь-яких актів саботажу»[97].

З цієї причини на окупованій румунською владою території почали відкриватися театри, кінотеатри, школи, технікуми, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути. Агітація та пропаганда здійснювалася за допомогою періодичних видань, радіо та кіномережі, закладів культури, освітніх, науково-дослідних установ. Цим офіційно займалася субдирекція пропаганди дирекції культури Одеського муніципалітету. В той самий час у Німеччині було розроблено вказівки, якими активно користувалася румунська окупаційна влада. Згідно з ними, ідеологічна пропаганда зводилася до того, що «ворог Німеччини – не народи Радянського Союзу, а «жидо-більшовицький» радянський уряд зі своїми функціонерами та комуністичною партією; німецький вермахт та румунські війська не ворог, а визволитель від тиранії»[98].

Ідеологічний вплив румунська адміністрація намагалась здійснювати одразу в декількох напрямках. Передусім, нова влада прагнула прищепити місцевому населенню поважне ставлення до Румунії.

---

[97] Директива начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил по вопросам пропаганды в период нападения на Советский Союз от 6 июня 1941 г. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки: Документы и материалы. Москва: Наука, 1973. С. 196.

Реалізація прорумунського напрямку політики окупаційної влади полягала, по-перше, в обґрунтуванні історичного права королівської Румунії на територію Трансністрії, зокрема українських земель, по-друге, в популяризації румунської ідеології, культури та форми правління.

Для вирішення цього завдання були підключені професори, академіки. Формувався цілий напрямок досліджень, в основі яких лежала ідея «історичного права». Так, румунський професор Е. Діонеску у своїй праці «Східні румуни. Трансністрія» заявляв, що «виховання румунського народу» проводилося невірно, оскільки йому навіювали думку, нібито кордон Румунії повинен пролягати тільки по Дністру. Професор доводив, що румунські поселення простягаються далеко на Схід, і, оскільки румуни являють собою «історичну перманентність» відносно кочових племен варварів, відповідно, вони мають право включити цю територію до складу Румунії. Створення «Великої Румунії», як зазначав учений, «єдиної, сильної, добре підготовленої, проникнутої наступальним духом» конче необхідне для спокою Європи. Таким чином, дослідник обґрунтовував ідею історичної місії румунів. Розширення територій Королівства визнавалося об'єктивно важливим для стабільності на Європейському континенті. Е. Діонеску підкреслював, що «возз'єднання західних кордонів не повинне залежати від їх розширення на Сході»[99].

З метою розповсюдження ідей про правомірність румунської наступальної політики та моральної легалізації окупаційного режиму до Трансністрії приїжджали доповідачі з лекціями на теми «Звідки походять і хто такі задністровці»; «Наше задністровське походження, історична і цивілізаційна роль Румунії»; «Стародавнє походження румун у Трансністрії порівняно з іншими проживаючими там народами»[100].

---

[98] Там само.

[99] *Левит И.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1 сентября 1939 – 19 ноября 1942). С. 238.

[100] *Левит И.* Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944. С. 244.

Активну діяльність у підготовці приєднання Трансністрії до румунського королівства розгорнула заснована 15 грудня 1941 р. в Тирасполі Національна Рада задністровських румунів. Головною метою організації була співпраця з адміністративними органами у справі приєднання Трансністрії до Румунії. До складу ради входили румунські професори Н. Смокінг, Зафтур, Булат, Ільїн, С. Думітрашку. Восени 1941 р. вони заснували Молдавський Науковий інститут в Тирасполі, який мав такі самі цілі, як і Національна Рада задністровських румун[101].

Головною метою румунської влади було переконати місцевих жителів у їхній багатовіковій приналежності до румунської культури. Для досягнення цієї мети в Одесі був, зокрема, заснований Науково-дослідний інститут Трансністрії, основним завданням якого було дослідження історії та сучасності Трансністрії у контексті румунських витоків її життєдіяльності та культури. Директором інституту було призначено професора Т. Херсені, секретарем – професора Р. Зізе, який проводив консультації в приміщенні Одеського університету на вулиці Петра Великого, 2.

У науково-дослідному інституті Трансністрії функціонувало дев'ять секцій. Шкільною секцією керував професор Р. Зізе, його секретарем був призначений професор К. Стамеру. Секцією антропології опікувався доктор Д. Тітерану при секретарюванні професора Т. Багдасарьянца. Історичну секцію очолив професор В. Селінов при секретареві Д. Попеску, секцію етнографії – професор Т. Херсені, його секретарем був призначений Бербулеску, юридичну секцію – Медвецький, секретар – Данипол, секцію політики – Панфіл, секретар – Баас, соціологічну секцію – професор Т. Херсені, секретар – К. Єремі. При інституті організувався музей, який мав дев'ять відділів відповідно до секцій інституту. Найбільш плідно працювали секції географії і природничих наук, історична та етнографії й фольклору.

[101] Там само. С. 245.

Секція географії і природничих наук, якою завідував професор Р. Зізе, підготувала до друку монографію під назвою «Трансністрія». У цій праці висвітлювалися фізико-географічні особливості регіону, зверталася увага також на економічну та геолого-мінералогічну специфіку краю. Крім того, працівниками секції було написано та підготовлено до друку більше десяти наукових робіт, які планувалося видати в першому номері бюлетеня Науково-дослідного інституту Трансністрії.

Історичну секцію, як уже зазначалося, очолював професор В. Селінов, який одночасно був директором Археологічного музею та керівником кафедри російської історії Одеського університету. Основним завданням цієї секції стало висвітлення історії Трансністрії стародавніх часів. Професор В. Селінов написав велику наукову працю «Стародавні причорноморські поселення між Бугом і Дністром періоду торгівельного розквіту Ольвії в IV і III ст. до Р. Х.»[102].

Групою наукових працівників музею, які входили до складу Інституту досліджень Трансністрії, а саме асистентами О. Занчевським, М. Москетті, Л. Кузнецовою за участю професора В. Селінова була написана велика наукова праця на тему: «Процес колонізації Трансністрії», історичну карту до якої – «Історико-етнографічна мапа Трансністрії» склав художник музею пан Х. Чернятинський.

На подібній ідеологічній основі були написані й інші роботи, як то: «Поселення трипільської культури в селі Собанівка на Південному Бузі» Добровольського, «Легенди про походження скіфів» Болтенка[103].

В. Селінов опрацьовував архівні матеріали фонду канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства часів князя М. Воронцова, Розпорядчої Думи та Міської Управи, які стосувалися періоду діяльності реформованої Міської Управи, зокрема часів Г. Маразлі, досліджував матеріали канцелярії попечителя Одеського учбового округу

[102] Одесская газета. 1943. 15 октября.
[103] Одесская газета. 1943. 5 сентября.

часів попечительства Н. Пирогова, а також матеріали одеського будівничого комітету і одеської митниці. На основі опрацьованих джерел планувалося написання праці з історії муніципального управління Одеси протягом всього періоду її існування, а також комплексного дослідження з історії Одеси 1794–1944 рр., присвяченого 150-річчю міста, під назвою «Одеса»[104]. Варто відзначити, що робота над ними так і не була завершена.

Готувалася до друку колективна праця професора В. Селінова, архітекторів Скорупко і Куцегіоргіу та асистента С. Донича «Ольвійські монети римського періоду», робота, присвячена розкопкам курганів епохи Золотої Орди поблизу Одеси[105].

Секцією етнографії й фольклору також було розгорнуто велику дослідницьку роботу. Так, з 15 липня до 1 вересня 1943 р. було досліджено 56 румунських сіл в Овідіопольському, Тираспольському, Дубосарському, Рибнинському, Балтському і Готському уїздах. У десяти етнографічних командах працювало 104 чол.: професори університету, викладачі середніх шкіл, вчителі початкових шкіл і студенти-молдавани Трансністрії. У результаті проведеної збиральницької роботи було зафіксовано велику кількість фольклорних та етнографічних матеріалів: пісні, казки, легенди, колядки, описи свят, церемоній, хрещення, весілля, похоронних обрядів тощо. Всього було зібрано 4260 пісень, 529 колядок. Співробітники секції підготували та видали керівництво для збирачів фольклорного та етнографічного матеріалу, том раніше неопублікованих колядок, спеціальний бюлетень. Готувалися до друку збірник байок, пісень і звичаїв, а також альбом фотокарток під назвою «Трансністрія в малюнках»[106].

Тематика досліджень, що розроблялася географічною, історичною та етнографічною секціями, підпорядковувалася головній ідеї, яка полягала в обґрунтуванні споконвічного румунського «історичного права» на українські

[104] Одесская газета. 1943. 24 августа.
[105] Одесская газета. 1943. 6 ноября.
[106] Там само.

землі. Науковим інститутом було проведено велику науково-дослідницьку роботу, присвячену історії Півдня України, зокрема історії Одеси.

Політика румунізації на окупованій території здійснювалася також шляхом популяризації румунської культури. У цьому напрямку найбільш плідною була робота Народного румунського університету, директором якого був С. Думітрашку.

У липні 1942 р. у будівлі колишньої Біржі відбулося урочисте відкриття Народного університету. Від імені Одеського університету виступив проректор професор І. Шеттле. Він вказував на дві значні події в культурному житті окупованої Одеси – відкриття Одеського університету в грудні 1941 р. та в липні 1942 р. – Народного румунського університету.

На відкритті університету виступав міський голова Г. Пинтя: «Чим буде цей заклад? У першу чергу це буде осередок культури, відкритий не тільки для румунів, але й для всього населення Одеси і Трансністрії»[107]. Княгиня Кантакузіно заявляла: «Я відчуваю серед вас носіїв наших предків. В Одесі є багато записів хронікального характеру про перебування, життя та діяльність сімейств Кантакузіно і Стурдза»[108].

Таким чином, відкриття університету мало на меті об'єднання всіх місцевих румун, незалежно від місця народження, для їх виховання у дусі національних і соціальних ідеалів румунського народу, а також поширення румунської культури серед місцевого нерумунського населення.

На кошти Народного університету проводилися часті зібрання вчених, на яких обговорювалися проблеми та шляхи румунізації окупованих територій, організовувалися спеціальні курси, готувалися повідомлення з питань віри, мови, літератури, історії, географії і освіти.

Дирекція Університету вдавалася до співпраці з низкою установ, а саме: румунською патріархією, румунським товариством в Бухаресті, румунським товариством «Астра», культурним товариством буковинських

[107] Одесская газета. 1942. 14 июля.
[108] Одесская газета. 1942. 10 июля.

румунів, македонським румунським товариством з Тімоку, королівською фундацією в Бухаресті, Одеським, Яським, Бухарестським університетами, Інститутом історії Румунії Клуж-Сібіу, румунським соціальним інститутом, лігою єднання усіх румун, національними будинками в Бухаресті, народним університетом в Кишиневі, Національним науковим румунським інститутом в Тирасполі[109].

У Народному румунському університеті викладалися наступні курси: історія православної церкви, класична та сучасна румунська мова, румунська література, історія румунської літератури, румунська мова і література в Трансністрії, історія румунів у Трансністрії, історія румунської землі між Бугом і Тисою, психологічні особливості румунського народу та його історична місія, Європа завтра і роль Румунії в її створенні. Слухачі курсів Університету отримували посвідчення. Студенти, які старанно відвідували лекції, отримували залікові книжки. Для представників румунської та молдавської національності, які навчалися в університеті, відвідування курсів було обов'язковим. Заняття проводилися тричі на тиждень о 5-й год. вечора.

До читання лекцій були залучені як місцеві, так і румунські науковці. Серед них професор С. Берекет, консил'єр військово-польового суду А. Атанасіу, архімандрит О. Харгел, професор Памфіл, Д. Марку та ін. У Народному університеті лекції читали члени Румунської Академії Наук Н. Густя і Н. Смокіна. Останнього у жовтні 1942 р. Рада Університету обрала своїм головою. Під час перебування у Трансністрії заняття відвідував Міністр наукової просвіти І. Петрович. З лекціями виступала професура Одеського університету, а також інші наукові працівники м. Одеси, а саме професор П. Єршов, професор В. Соколов, професор В. Селінов, професор А. Балясний. З окремих питань запрошувалися професори з м. Регату[110]. У квітні 1943 р. в університеті було створено два відділи – російський і

[109] Одесская газета. 1942. 10 июля.
[110] Одесская газета. 1943. 10 апреля.

румунський, де лекції читалися відповідно румунською і російською мовами. Було підготовлено учбовий план.

Отже, аналіз діяльності Народного румунського університету дає можливість зробити висновки, що головною метою функціонування закладу була популяризація румунської культури, науки та мистецтва. Запрошені румунські та місцеві університетські професори розробляли проблеми з історії, географії, філософії, психології, педагогіки, літератури, права та мистецтва Румунії, а також досліджували вплив румунської культури на формування населення Трансністрії. Велика увага приділялася популяризації релігійних проблем та морально-етичного виховання у руслі православ'я.

Ще одним інструментом втілення нових ідеологічних настанов була культурна політика. З цією метою румунською владою була створена Дирекція культури, до складу якої входили, зокрема, шкільний відділ та відділ мистецтв.

Шкільний відділ займався складанням аналітичних програм для шкіл за зразком Румунського Королівства, в яких надзвичайно велика увага приділялася релігійному вихованню.

Система освіти включала в себе початкові школи, духовні училища, допризовну підготовку. Ставилась комплексна задача виховання «в національному дусі», з акцентом на практичні знання: сільгоспроботи, домоведення, основи столярної справи. Більшість вчителів була із Румунії. Місцеві вчителі допускались до роботи лише в початкових класах, при чому після ретельної перевірки на лояльність. Ця перевірка нерідко закінчувалась позбавленням «неблагонадійних» вчителів права викладати. Уряд І. Антонеску створив спеціальну організацію культурно-пропагандистського типу під назвою «Праця і світло», а для молоді – «Праця молоді». В основі цих організацій використовувався гітлерівський досвід, ідея створення цих організацій належить генералу Гирлю і міністру організації праці в Німеччині. Однак, ця спроба провалилась.

На території Трансністрії, зокрема в Одесі, була запроваджена румунська система навчання, згідно з якою середня освіта поділялася на три ступеня:

І-ступінь – початкова школа з 4-річним строком навчання;

ІІ-ступінь – гімназія, також з 4-річним терміном навчання;

ІІІ-ступінь – ліцей з 4-річним строком навчання[111].

Початкова школа охоплювала дітей у віці від 7 до 14 років і була семирічною. Відвідування цієї школи було обов'язковим. Адже без свідоцтва про закінчення 4-х класів початкової школи не можливо було вступити в перший клас ліцею, вступаючи у ВНЗ також треба було подати це свідоцтво. Звичайно, говорити про досконалість системи освіти складно, адже в цей період не було програм до занять, підручників, зошитів. Ознакою освіченості вважалося знання німецької, італійської, французької, латинської мов.

Метою діяльності відділу мистецтв стала організація культурного життя Одеси. Організований у 1942 р., він керував усіма культурними закладами, як вписаними у бюджет Дирекції культури (музеї, бібліотеки, друкарні, історичний музей, Народний університет, зоологічний сад, будинок туризму, оркестр, бюро афіш та фото-кінематографічна студія), так і відкритими з приватної ініціативи: кінематографи, театри, цирк. Відділові мистецтва були підзвітні також історико-археологічний, педагогічний музеї, музей вишуканих мистецтв та великий обласний музей Трансністрії.

У рамках діяльності відділу активно проводилася археографічна діяльність. Так, у червні 1942 р. було організовано Історичний архів, який почав свою діяльність зі збору всього архівного матеріалу. Зібрані матеріали були перевезені у два великих приміщення (Пушкінська, 20 та Ланжеронівська, 2). У результаті діяльності Історичного архіву було систематизовано майже мільйон справ: архівні матеріали часів царської Росії

[111] Одесская газета. 1942. 20 января.

та радянські архіви. Всі ці справи були вивчені, класифіковані та розподілені на секції[112].

Початок культурного відродження міста був покладений виходом у світ в третьому номері «Одеської газети» статті кандидата філологічних наук, професора Г. Сербського «Відродимо культурне життя Одеси»[113]. Вже грудень 1941 р. був ознаменований відкриттям сезону в Оперному театрі. Радянські опери «Броненосець Потьомкін», «Щорс» були замінені на опери П. Чайковського «Євгеній Онєгін», «Ріголеттто», «Паяци», «Сибірський цирюльник», «Цар Іудейський», балети «Лебедине озеро», «Ялинка». Анонси опер та спектаклів друкувалися як у періодичній пресі, так і на афішних тумбах міста. Варто відзначити, що у 1942 р. було організоване бюро афіш, яке обслуговувало усі театри та концерти. Окрім суто культурного значення, воно також виконувало роль офіційної пропаганди, оскільки саме через це бюро були опубліковані всі постанови і накази губернаторства та примарії.

На сцені Одеського оперного театру виступав відомий тенор Е. Марінеску, інші румунські співаки з Бухареста і Тимішоара, виконував романси та пісні видатний тенор Т. Скіпано. Німецький диригент Х. Лесснер диригував «Богемою», а виставами «Аїда» та «Ріголетто» відомий італійський диригент Б. Молінарі. На його сцені гастролювали артисти Бухарестської королівської опери з операми «Кармен», «Мадам Батерфляй». Найбільшим успіхом в жителів Одеси користувались виступи П. Лещенка, М. Чеботару, Л. Липковської.

Крім Оперного, в Одесі упродовж короткого часу були відкриті ще дев’ять театрів. Серед них – Російський драматичний театр, «Гротеск», Національний театр, організований у приміщенні колишнього Українського театру та ін. Національний театр був задуманий як «двомовний» – з румунськими і російськими трупами для синхронних постановок[114]. Разом з тим, трупа театру на чолі з І. Твердохлібом ставила М. Старицького та

[112] Одесская газета. 1943. 16 октября.
[113] Одесская газета. 1941. 21 декабря.

І. Карпенка-Карого. Білет до театру у середньому коштував від 7 до 12 РККС. До Одеси приїжджали відомі співаки, музиканти та диригенти з Італії, Німеччини та Румунії.

У місті розгорнула діяльність широка мережа кінотеатрів, у тому числі розміщених у клубах. Один із кінотеатрів функціонував у колишній синагозі на вул. Ольгієвській. У кінотеатрах демонструвалися, за відсутності національної румунської кінематографії, німецькі та італійські бойовики, а також трофейні французькі кінострічки з Морісом Шевальє. В прокаті були і радянські стрічки, наприклад, «Діти капітана Гранта». В Одесі в роки окупації загалом працювало тринадцять кінотеатрів, серед яких «Вікторія», «Бухарест», «Адлер», «Мікі-Маус», «Молдова», «Буг» та ін.

Кінотеатр «Бухарест», наприклад, за час окупації показав близько 54 фільмів, з яких історико-політичний фільм «Бісмарк», історичний фільм «Безсмертне серце» (присвячений винаходові першого годинникового механізму), а також бойовики із життя німецьких льотчиків у часи Першої світової війни. Фільми супроводжувалися російським текстом. У пресі повідомлялося, що адміністраціями кінотеатрів часто проводилися благодійні сеанси, збір з яких передається на користь румунського та німецького Червоного Хреста, а також на потреби малозабезпеченого населення міста.

Сучасник подій, учень музичного ліцею В. Гридін, писав, що перед показом німецьких або румунських фільмів (без дублювання) обов'язково демонстрували фашистську кінохроніку, а в фойє проходив невеликий концерт за участю оркестру та естрадних артистів. Великою популярністю та успіхом серед населення користувався цирк на чолі з Лутцом (клоуном Якобіно)[115].

З метою прорумунської пропаганди був організований також Муніципальний оркестр під керівництвом професора М. Чернятинського – директора консерваторії, який складався з 50 музикантів. Він щоденно грав у

---

[114] *Гридін В.* Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941–1944 гг. // Юг. 1995. 30 июня.
[115] Там само.

міському саду поряд з популярними мелодіями національні гімни Румунії та Німеччини.

У серпні 1942 р. було відкрито фото-кінематографічну студію, яка знімала важливі з ідеологічного боку моменти життя в окупації[116].

В ідеологічних цілях також активно використовувався спорт. При відділі мистецтв функціонувала спортивна секція, що розвивала свою діяльність як не бюджетна одиниця при Дирекції і утримувалася за власні кошти. Спортивна секція мала у своєму розпорядженні два стадіони та три спортивні зали. Для ремонту спеціального інвентарю та нормалізації торгівлі спортивними предметами був відкритий магазин спорттоварів та спеціальна ремонтна майстерня. Спорт розвивався у чотирьох напрямках: футбол (через муніципальний клуб «Вікторія»), атлетика, бокс та морський спорт.

Власне, однією з причин швидкого відродження спорту було те, що він був рентабельним і давав гарні прибутки. Паралельно з цим, спортивні змагання активно використовувалися як частина ідеологічної пропаганди. Так, у 1942 р. одеським центром пропаганди було організовано розіграш кубку губернатора Трансністрії. Восени 1943 р. на честь «річниці звільнення Одеси» від «жидо-більшовизму» були організовані спортивні змагання. Спортсмени окупованої Одеси активно приймали участь у подібних заходах. Варто відмітити, що однією з причин такої активності було те, що для багатьох спортсменів за часів окупації це було єдиною можливістю заробітку.

Надзвичайно важливим напрямком ідеологічної політики румунської адміністрації була антикомуністична пропаганда.

Для того, щоб створити ілюзію тісної співпраці місцевої інтелігенції – журналістів, письменників, істориків, економістів, філософів, юристів та ін. – з румунською адміністрацією у боротьбі проти більшовицької ідеології влаштовувалися різноманітні конкурси з чітко визначеним ідеологічним підґрунтям, активно залучалися можливості ЗМІ. Так, наприклад,

[116] Одесская газета. 1943. 16 октября.

висвітлення у пресі реалізації соціальних та благодійних проєктів проводилося з особливим наголосом на тому, що румунська влада виправляє огріхи і диверсії Червоної армії та більшовицького режиму.

Дирекцією культури за сприяння губернатора Трансністрії було влаштовано конкурс на кращий антикомуністичний твір за наступними напрямками: І категорія – «Спогади більшовицьких часів» (для письменників та журналістів); ІІ категорія – «Історія жахливих злочинів, здійснених більшовиками» (вбивства, доноси), цією категорією мали займатися історики; ІІІ категорія – «Ідеологічна критика марксизму і ленінізму» (для журналістів, філософів, економістів та юристів). За найкращі твори авторам пропонувалися премії, за наступною градацією: І премія – 1000 РККС, ІІ премія – 500, ІІІ премія – 200.

За результатами конкурсу, за І категорією першу премію у розмірі 1000 РККС отримав В. Соковнін за роботу «24 роки під гнітом більшовиків», другу премію – Кузнєцов «Сонце сходить із Заходу», третю премію отримала Є. Іловайська за роботу «Комітет спасіння»; за ІІ категорією відповідно першу премію отримав П. Першин за роботу «Сонце – це життя», другу – Недзельська за роботу «У країні жахів та несподіванок», третю премію – Н. Яволовська за роботу «Із силуетів минулого». За ІІІ категорією першу премію отримав професор О. Яблоновський за роботу «17 місяців у в'язниці НКВС», другу премію отримав професор Балясний за роботу «Критичний аналіз книги В. Леніна «Держава та революція»», третю премію отримав полковник С. Ебергардт за роботу «Приречений маневр Маркса»[117].

Важливою складовою впровадження нової ідеології була агітаційно-пропагандистська діяльність із використанням радіоефіру. Радіомовлення мало низку переваг: високу інформаційну оперативність, охоплення масової аудиторії, імітацію прямого контакту зі слухачами. Важливість такого виду агітаційної діяльності та його ідейне підґрунтя досить чітко висловив А. Гітлер, який у березні 1942 р., вивчаючи проведення радіопропаганди на

[117] Одесская газета. 1943. 15 апреля.

східних окупованих територіях, радив передавати по радіо для місцевого населення музику в необмеженій кількості, пояснюючи, що «якщо росіяни, українці ... навчаться читати й писати, нам це тільки нашкодить. Адже більш здібні тубільці зможуть прилучитися до деяких історичних знань, а значить, і зможуть засвоїти політичні ідеї, які в будь-якому випадку будуть спрямовані проти нас. Було б краще встановити у кожному селі репродуктор, подавати людям новини і розважати їх, замість того, щоб надавати їм можливість самостійно засвоювати політичні, наукові й інші знання. Тільки щоб нікому в голову не прийшло розповідати по радіо підкореним народам про їх історію; музика, музика, нічого крім музики. Адже весела музика пробуджує в людях трудовий ентузіазм. І якщо люди можуть собі дозволити танцювати до знемоги, то це, наскільки нам відомо, широко віталося під час (радянської) системи»[118].

Румунська адміністрація скористалася такими ідеями, внаслідок чого була широко розгорнута радіоінформація: радіо працювало з 6 год. ранку до 10 год. вечора, при чому не тільки в мережі «радіоточок», а й через гучні репродуктори, встановлені в центрі міста.

Передачі транслювалися з Бухаресту (російською та українською мовами), з Берліну (німецькою), одеські (російською мовою)[119].

Особливу увагу в контексті досліджуваної проблематики привертають увагу «Листи російських військовополонених», в яких розповідалося про злочини радянської влади перед народом. Так, у листі «Як я жив 23 роки» було наведено факти сталінських репресій: розкуркулення, політичних репресій, голодомору. У статті «Чесно та дружньо допоможемо німцям» (стаття перекладена з газети «Клич», яка видавалася у Німеччині) автор закликав допомогти німецькому уряду знищити паразитів-комуністів та налагодити нормальне, вільне життя в Росії так, як в ній жили до Рад. У статті «Весна, дрібниці та собача доля», говорячи про походження людини

[118] *Горбуров Є. Г., Котляр Ю. В., Шитюк М. М.* Повстансько-партизанський рух на півдні України. 1917–1944 рр. Херсон: Олді-плюс, 2003. С. 96, 198–199.

від мавпи, автор глузував: «Чи ви бачили хоч одну мавпу, яка пережила звинувачення у тому, що такі красені, як хоча б Ленін, Сталін та Троцький, були її родичами?».

Таким чином, антирадянська агітація серед місцевого населення здійснювалася за допомогою ЗМІ, а також шляхом залучення місцевого населення до співпраці. Особливий акцент в першу чергу робився на людиноненависницькій політиці колишньої влади, свідченнях про голод, репресії тощо.

Важливою для втілення антирадянської політики була цензура, основним напрямком діяльності якої було вилучення комуністичної літератури, а також контроль за пресою та радіомовленням.

Так, перед тим як відкрити доступ для широких кіл населення до бібліотек, всі склади та бібліотеки були ретельно переглянуті, кожна книга перевірена цензурою. Весь матеріал, який мав відношення до комуністичної пропаганди, було вилучено. Тільки після цього були відкриті бібліотеки, а саме: Центральна міська бібліотека (Троїцька вулиця № 49–51, на розі вул. Короля Михаїла, 1); Міська бібліотека № 5 (Водопровідна, 2); Міська бібліотека № 6 (16 станція Великого Фонтану). Дирекцією культури був організований відділ румунських книг. При бібліотеці функціонував дитячий відділ, який щоденно приймав до 500 дітей різного віку[120]. За користування бібліотекою читач сплачував щомісячно у відділі для дорослих по 2 марки на місяць, у дитячому відділі по 1 марці за одну книгу; при абонементі на дві книги щомісячна платня відповідно не збільшувалася. Користування книгами, газетами та журналами у читальному залі було безкоштовним. Крім щомісячної платні, читач при записі до бібліотеки повинен був внести заставу у розмірі трьох марок за кожну взяту ним на абонемент книгу. Застава поверталася читачеві після припинення користування бібліотекою. В окремому випадку, якщо книга була особливо цінною, бібліотекар мав право

---

[119] *Гридін В.* Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941–1944 гг. // Юг. 1995. 30 июня.
[120] Одесская газета. 1943. 16 октября.

брати додаткові кошти на заставу у розмірі, запропонованому директором бібліотеки. У музеях приватні особи мали платити 1 РККС, студенти – 50 пф., екскурсанти – 25 пф. Військові, художники та учні академії вишуканих мистецтв відвідували музеї безкоштовно.

Керівництво бібліотек уважно слідкувало за поверненням взятих книг до бібліотеки, про що свідчить, наприклад, звернення від 18 лютого 1943 р. директора центральної міської бібліотеки А. Варнеке до Дирекції культури Одеського Муніципалітету: «Викладачка початкової школи № 12 пані Бахман 4 жовтня 1942 р. на основі резолюції директора Управління Культури від того ж числа взяла в Центральній міській бібліотеці книгу Борецький-Берфельд «Історія Румунії», яку, незважаючи на багаторазові нагадування, до цього часу до бібліотеки не повернула. Приймаючи до уваги велику потребу абонентів бібліотеки в означеній книзі, честь маю просити вжити заходів для повернення п. Бахман взятої книги»[121].

У місті почали відкриватися книгарні. Так, 16 вересня 1942 р. при дирекції культури було відкрито одну книжкову лавку, у жовтні 1942 р. відкрилася друга книгарня. Пізніше вони були об’єднані в одну. Крім того, функціонували низка приватних книгарень. За їх роботою пильно слідкували з відділу цензури. Так, наприклад, 3 березня 1943 р. було складено акт, у якому йшлося про те, що при перевірці книг, згідно з розпорядженням Дирекції культури та просвіти Одеського муніципалітету, в магазині «Primavara» на вулиці Рішельєвській, 14, власницею якого була М. Цомакіон, виявлено книги із прорадянським спрямуванням, а саме: 1) «Історія стародавнього Світу» під редакцією професора А. Мішуліна, стор. 10; 2) «Російська література» Н. Поспєлова та П. Шабліовського, стор. 6, 8. Продавчиня книгарні була вимушена письмово підтвердити проведену з нею роз’яснювальну роботу: «Я, що нижче підписалася, продавчиня магазину «Primavara» на вулиці Рішельєвській, 14 (власниця Цомакіон М. В.), підтверджую, що 3 листопада 1943 р. була попереджена представником

[121] Одесская газета. 1943. 15 октября.

Дирекції культури та просвіти, що надалі всі книги, видані після 1917 р., не маю права тримати та продавати без дозволу відповідних органів влади»[122]. Таким чином, діяльність цензури в антирадянському напрямку була досить активною.

Важливим напрямком діяльності румунської адміністрації був антисемітизм. Згідно з таємною угодою, яка додавалася до договору між Німеччиною та Румунією, укладеного 19 липня 1941 р., встановлювалася домовленість між румунськими службами (сигуранца) та німецьким відділом гестапо щодо долі євреїв Трансністрії. Євреї, виявлені на цій території, мали передаватися німцям для подальшої депортації до генерал-губернаторства Польща, «коли рейх буде до цього готовий». Малося на увазі, що це відбудеться тоді, коли там будуть збудовані табори знищення. Умови вказаної угоди румунською адміністрацією не були здійснені, хоча німецька сторона періодично чинила тиск з цього приводу.

Знищення єврейського населення пояснювалося необхідністю очищення території від «жидівсько-більшовицької пошесті»[123]. Так, румунською адміністрацією неодноразово наголошувалося на ідеї нерозривного зв'язку євреїв з радянською владою та її лідерами. Не робилося різниці між іудаїзмом та більшовизмом: «Більшовизм – це пугачовщина, яка управляється іудеєм ... Знищити більшовизм мало, треба знищити єврея з його талмудом … Оскільки, поки він буде існувати – можна бути впевненим, що спроба оволодіти людством повториться ще під іншою назвою, під іншими лозунгами … Щиро боротися з більшовизмом, не борючись з іудаїзмом, … неможливо»[124].

Накази, розпорядження, інструкції дають можливість розглянути теоретичний бік створення механізму системи насилля по відношенню до осіб єврейської національності.

---

[122] Одесская газета. 1943. 6 ноября.
[123] *Коваль В. С.* Путь к Бабьему Яру. Германский антисемитизм: история, теория, политика. Киев, 1991. С. 38.
[124] Одесская газета. 1942. 20 января.

Належним чином ідеологічно аргументувавши необхідність антисемізму, євреїв одразу почали знищувати (порохові склади на 3-й Люстдорфській дорозі). За спогадами місцевих жителів, ця акція влади була спровокована партизанською диверсією в тому районі. Внаслідок вибуху, в парку Шевченка відбулася масова страта євреїв. Підтвердженням трагічних подій 24 жовтня 1941 р. є повідомлення, підписане командувачем військами м. Одеси М. Генерару, надруковане 25 жовтня 1941 р. в «Одеській газеті»: «Військове командування м. Одеси доводить до відома населення Одеси, що після терористичного акту, здійсненого проти військового командування в день 23 жовтня 1941 р., були розстріляні: за кожного офіцера або цивільного чиновника германця чи румуна по 200 більшовиків, а за кожного солдата германця чи румуна по 100 більшовиків. Взято заручників, які у випадку повторення подібних актів, будуть розстріляні»[125].

Д. Стародинський відзначав, що в період реєстрації жителів Одеси 17–18 жовтня євреїв виділили в окрему групу і залишили як заручників. Потім їх відправили у приміщення артилерійських складів на Люсдорфській дорозі. Він висловив припущення, що вони були розстріляні[126]. С. Боровий також стверджує, що жертвами обох акцій було єврейське населення Одеси[127].

Вже 7 листопада 1941 р. командуючий військами міста Одеси претор підполковник Нікулеску, посилаючись на Височайший наказ № 1798 від 21 червня 1941 р. і статтю 486 Кодексу Військової Юстиції, «в інтересах забезпечення суспільної безпеки та порядку» видав наказ про те, що чоловіки єврейського походження у віці від 18 до 50 років повинні упродовж 48 годин з'явитися у Міську В'язницю, а їх сім'ї – постачати їм їжу. Жителі Одеси повинні були повідомляти про євреїв у поліцію. За невиконання наказу передбачалася смертна кара.

11 листопада 1941 р. Головне військове командування та Управління цивільного губернатора Трансністрії видали наказ № 23 щодо євреїв, які

[125] Одесская газета. 1941. 25 октября.
[126] *Стародинский Д.* Одесское гетто: воспоминания. Одесса, 1991. С. 12.

прибули до Трансністрії з районів військових дій або які раніше жили в Трансністрії та переселилися до інших місцевостей у зв'язку з воєнними діями. Інспекторат Жандармерії Трансністрії повинен був провести облік євреїв, склавши «особливі списки» та видати відповідні документи, а також розселити їх у завчасно визначених місцях, створивши колонії та общини. Колонії ділилися на групи по 20 осіб. Начальники колоній та керівники груп, призначені з переселенців районним претором, особисто відповідали за присутність усіх євреїв в колоніях. Вони ж надавали інформацію про професії та спеціальність євреїв для організації трудової повинності, якою займалася Дирекція праці при Цивільному губернаторі, а практично реалізовували ці заходи міські голови та сільські старости. Єврей, знайдений за межами колоній без відповідного дозволу, оголошувався шпигуном[128].

Варто відмітити, що окупаційна влада виявила особливе зацікавлення майном євреїв. 17 листопада 1941 р. видано наказ командуючого румунськими військами в Одесі М. Генерару, в якому зазначалося, що «… маючи на меті забезпечення інтересів армії, з метою захисту країни, додержання порядку та державної безпеки наказую: Всі особи єврейського походження, які проживають в м. Одесі, зобов'язані до 12 години 19 листопада заявити про всі, які вони мають, дорогоцінні метали, предмети, каміння в будь-якій формі»[129].

20 листопада 1941 р. військова комендатура м. Одеси видала оголошення за підписом претора підполковника Нікулеску, яке визначало головні ознаки людини, яку слід вважати євреєм. До осіб єврейського походження відносили всіх, хто мав одного з предків по чоловічій або жіночій лінії єврея, незалежно від підданства, шлюбу з неєвреєм і від того, яку релігію, окрім іудейської, вони сповідували.

---

[127] *Боровой С. Я.* Воспоминания. С. 4–7.
[128] Молва. 1941. 10 ноября.
[129] Молва. 1941. 24 ноября.

Наприкінці 1941 р. з Бессарабії й Буковини до Трансністрії було переселено близько 110 тис. євреїв, де багато з них і загинуло; а в квітні 1943 р. з Рибницького до Очаківського повітів евакуйовано 3 тис. українців.

На цій території площею приблизно в 50 тис. км^2 окупанти та їх союзники за два роки й сім місяців позбавили життя близько 300 тис. євреїв (загальна кількість євреїв, знищених нацистами в усій Європі шість млн). Усім відома трагедія Бабиного Яру в Києві, де за два дні, 29–30 вересня 1941 р., було розстріляно 33 770 мирних жителів, головним чином євреїв. Але ще більш трагічні події відбулися в с. Богданівка Доманівського району Миколаївської області, де за різними відомостями було знищено більше 115 тис. осіб, з них 54–55 тис. – мирного єврейського населення. Ці цифри не можна вважати остаточними. Час відкриває нові таємниці катастрофи[130].

На початку листопада 1941 р. в Богданівку під конвоєм румунських жандармів почали прибувати групами мирні радянські громадяни, в основному єврейської національності, які зганялися сюди за наказом румунської окупаційної влади з Одеси, вінницьких таборів і Молдавської РСР. Колони приречених на загибель прибували у Богданівський табір упродовж грудня 1941 – січня 1942 рр. Маршрут більшості приречених пролягав з Румунії і Молдавії через Одесу. Тут приєднувалися єврейські мешканці Одеської області, і колони йшли на Березівку, а потім – Доманівку і Богданівку. Знесилених людей, що пройшли сотні кілометрів без їжі і води, румунська охорона вела до місця страти двадцять три дні. Тих, що відставали, вбивали на місці. Шлях Одеса–Березівка–Доманівка–Богданівка називали «Дорогою смерті».

21 грудня у Богданівці почалася спецоперація під назвою «Подарунок Сталіну» (якраз цього дня, у 1879 р., народився «вождь усіх часів і народів»). Оскільки таємний циркуляр наказував «проводити розстріли подалі від міст, сіл і доріг, а могили зрівняти з землею, щоб вони не стали потім місцем паломництва, у яр, розташований неподалік табору, заздалегідь завезли

[130] *Забарко Б.* Трансністрія: біль нашої пам’яті // Дзеркало тижня. 2002. 11–17 травня.

солому, очерет і дрова. Повністю роздягнених в'язнів групами по 15–20 осіб гнали, підштовхуючи ударами прикладів і металевих палиць, на край обриву – обличчям до яру. Після цього солдати карального загону почали розстрілювати людей. Вбиті, а частіше тільки поранені, жертви падали на дно яру, де вже палахкотіло величезне вогнище з соломи, очерету і дров. Маленьких дітей кидали зверху живими у полум'я. Спеціально підібрані бригади з числа приречених змушені були складати тіла на це вогнище. Тільки упродовж першого дня було розстріляно і спалено 3 тис. чол. Жителі Богданівки пізніше згадували, що над селом стовпом стояв жахливий чорний дим і ніде було сховатися від нудотного запаху ...

В'язням, які залишилися в живих було наказано за цей час збудувати земляну загату довжиною 12 м, висотою 180 см. Вона мала затримати потоки крові, що струмками били по схилу яру в річку Південний Буг.

15 січня 1942 р. з Берліна надійшов наказ припинити масові розстріли євреїв. Але до цього часу в Богданівці уже було знищено загалом 52 тис. Надійшов аналогічний наказ із Голтянської румунської префектури про припинення масових розстрілів в'язнів Богданівського табору. Але розстріли продовжувалися. Упродовж двох тижнів замордували ще 2 тис. Таким чином, на 1 лютого 1942 р. румуно-німецькі кати знищили в концтаборі с. Богданівка 54 тис. мирних громадян[131].

Румунські війська, діючи спільно з «фахівцями» айнзацгрупи «D» і місцевими колаборантами на Півдні України, дивували навіть німців своєю жорстокістю, продажністю та віроломством – вони навіть не засипали землею тих, кого вбивали; продавали трупи місцевим селянам, які здирали з них одяг; могли продати й живих євреїв, якщо знаходилися покупці. І сьогодні важко зрозуміти, чому так багато румун принизили себе до скоєння страшних злочинів.

---

[131] *Котляр Ю. В.* Богданівська трагедія – Голокост проти єврейського населення // Друга світова війна і доля народів України: Тези доповідей 3-ї Всеукраїнської наукової конференції. Київ: «Зовнішторгвидав України», 2008. С. 79–80.

Керівники єврейської громади Румунії, попри масований тиск Німеччини на режим І. Антонеску, змогли встановити контакти з іноземними дипломатами, представниками церкви, міжнародними єврейськими організаціями «Джойнт» і Всесвітнім єврейським конгресом і завдяки єврейській солідарності організували допомогу в'язням таборів і гетто, створили сирітські будинки – єдині такого роду заклади в окупованій нацистами Європі, вивезли дітей-сиріт із Трансністрії, запобігли депортації і знищенню румунських євреїв у газових камерах нацистських концтаборів у Польщі.

Та лише третина з євреїв, які перебували в Трансністрії, дочекалася свого визволення. Інші загинули. Коротка єврейська енциклопедія називає такі цифри: у період окупації в Трансністрії загинуло понад 263 тис. євреїв, серед них не менше 175 тис. місцевих жителів і понад 88 тис. депортованих[132].

2 січня 1942 р. було видано наказ № 35 про евакуацію євреїв з Одеси та її околиць і поселення їх у північній частині Очаківського повіту та південній частині Березовського повіту. Евакуація мала розпочатися з 10 січня 1942 р. Все майно євреїв ліквідовувалося через посередництво контор, встановлених при поліцейських дільницях, та продавалося населенню з торгів. У наказі від 10 січня 1942 р. говорилося: «Направляючись у гетто, євреї зобов'язані здати управдомам або двірникам квартиру з усім майном, яке там залишилося, склавши опис у двох примірниках. Один залишається у єврея, другий – у особи, яка прийняла майно». У наказі про «евакуацію» євреїв з Одеси від 14 січня 1942 р. зазначено: «Євреї повинні ліквідовувати майно тільки через контори, створені при поліційних дільницях. Майно, яке залишилося від євреїв, буде продане населенню з торгів. Гроші від цього продажу будуть сплачені євреям». Як стверджує дослідниця Н. Сугацька, жодних документів, що свідчили б про передачу євреям грошей за продане майно знайти не вдалося.

[132] *Забарко Б.* Трансністрія: біль нашої пам'яті // Дзеркало тижня. 2002. 11–17 травня.

Разом з тим, частина майна відправлених у гетто євреїв, переважно умеблювання, за даними преси, була безкоштовно розподілена серед малозабезпеченого місцевого населення[133].

Евакуйованим дозволялося взяти із собою лише речі, які можна було перенести, господарські приладдя та їжу – усього не більше 25 кг. До наказу додавалася «Інструкція для евакуації єврейського населення з міста Одеси та його околиць», згідно з якою в префектурі поліції створювалося Центральне Бюро з евакуації та шість районних бюро.

До Центрального Бюро увійшли префект Одеського повіту (голова), старший прокурор Воєнного трибуналу міста Одеси, префект поліції міста Одеси та вищий офіцер – делегат Воєнного командування міста Одеси. Вони мали організувати діяльність та контролювати роботу районних бюро, а також скласти повний список сіл в районах поселення та визначити кількість евакуйованих євреїв.

Районні бюро складалися з офіцера судейського відомства (голови), представника від Нацбанку або Міністерства Фінансів, начальника районної поліції, офіцера – представника воєнного командування міста Одеси та двох жителів Одеси – делегатів міського голови. До їхніх обов'язків входило встановлення осіб евакуйованих, проведення перепису та реєстрації, особистого та домашнього обшуку, перепису майна та визначення його вартості. Очаківська та Березовська префектури повинні були перевірити селища у районі переселення та скласти маршрути слідування; префектура Одеського повіту, Одеський міський муніципалітет та одеська префектура поліції забезпечували транспорт для евакуйованих. Евакуацію передбачалося здійснювати пішки до станції Одеса-Сортувальна, потім під конвоєм «переселенців» планувалося перевезти потягом до станції Березівка, а звідти – пішки до місць призначення[134].

---

[133] *Сугацька Н. В.* До питання про політику румунських окупантів стосовно єврейського населення в південній частині Трансністрії (1941–1944 рр.) // Історичні записки: Збірник наукових праць. Луганськ, 2004. Випуск 3–4. С. 252.

[134] Одесская газета. 1942. 14 января.

12 січня 1942 р. командування армією та гарнізоном Одеси видало наказ № 7 за підписом командуючого генерала Т. Петреску та слідчого Військової прокуратури, Військового юриста підполковника К. Солтану про інтернування євреїв із Одеси та околиць в гетто. Посилаючись на декрет-закон № 1798/941 про мобілізацію армії та наказ № 35/942 Губернаторства Трансністрії про забезпечення суспільного порядку, Т. Петреску наказав усім без винятку євреям о 8 год. ранку 10 січня 1942 р. з'явитися в гетто на Слобідці. Тим, хто не виконав наказу, загрожувало від 5 до 25 років ув'язнення або смертна кара; особи, які переховували євреїв, приховували інформацію про їхнє місце перебування, позбавлялися волі строком від 5 до 10 років[135].

Усі ці накази миттєво спускалися зверху вниз, від губернатора та міського голови – у підзвітні дирекції, повітові префектури, районні претури та сільські примарії – та підлягали миттєвому виконанню з моменту опублікування у засобах масової інформації. Всі каральні заходи проти єврейського населення Одеси супроводжувалися активною агітаційною діяльністю.

Так, наприклад, у недільному контрінформаційному звіті румунського командування про настрої населення від 15 квітня 1942 р. зазначалося: «Вільне населення міста Одеси говорить, що в Одесі багато таких людей, які очікують червоних, і тут багато знаходиться євреїв. Деякі говорять про те, що тим людям буде те ж, що німці робили євреям, коли червоні зайдуть: «З нами вони швидко розправляться … Горе буде, якщо прийдуть більшовики, де-де, а в Одесі вони за жидів заплатять всьому населенню»[136]. Поширення подібних настроїв засвідчує той факт, що місцеве населення відчувало власну причетність до розправи над євреями.

У тому ж документі вказано, що «… намітився потяг серед населення продавати меблі з квартири, особливо цінні. Це стосується головним чином

[135] Одесская газета. 1942. 12 января.
[136] Одесская газета. 1942. 20 января.

так званих «жидівських речей», які залишилися після євреїв. Багато з них бояться залишити речі у себе, хоча вони й оформлені документами у румунському муніципалітеті, боячись помсти з боку євреїв у випадку повернення більшовиків у місто»[137].

Таким чином, місцеве населення користувалося матеріальними перевагами, отриманими в результаті евакуації єврейського населення. З іншого боку, в подібних звітах відчувається масовий страх перед поверненням євреїв. Це дає можливість стверджувати, що антисемітський напрямок ідеологічної агітації румунської влади було реалізовано. У суспільній свідомості в особі євреїв було сформовано образ спільного ворога. Саме цим можна пояснити масові прояви антисемітизму з боку мирного населення у післярумунській Одесі.

Ще одним надзвичайно важливим напрямком ідеологічної політики румунської влади була пропаганда релігії. На відміну від Німеччини, Румунія була православною країною та всіляко намагалася підтримувати цей імідж. Майже у кожному номері окупаційної періодичної преси виходили статті та оголошення про необхідність відродження християнства, про відкриття церков, храмів тощо.

Зі встановленням румунської влади в Одесі розпочалася активна діяльність, направлена на відновлення церков, закритих радянською владою. Проводилися реставраційні та ремонтні роботи. Так, наприклад, було реставровано Успенський собор, здійснювалися спроби відбудови Спасо-Преображенського собору на Соборній площі, підірваного за вказівкою радянської влади у 30-х рр. XX ст. За період румунської окупації загалом було відновлено діяльність 26 церков.

Освячення храмів, релігійні свята та інші події, які носили релігійний характер, проводилися надзвичайно урочисто. Заходи влади активно висвітлювалися на сторінках періодики. Наприклад, у перші дні місяця 1942 р. проходило освячення Михайлівського храму на Варварівці,

[137] Там само.

перетвореного за радянської влади у склад, через тиждень відкрився кафедральний собор на бульварі Ільїнському (Пушкінська, 79), в середині грудня – Лютеранська церква, а до початку 1943 р. – відновлено храм «Всіх скорботних радість», розташований на вул. Белінського, 2.

8 грудня під час ремонту стін і перегородок в Художньому музеї інженером І. Єгоровим було знайдено 600 схованих картин датованих XVIII і XIX ст., а також багато полотен російських і західних художників. Ікони, які містилися у схованці, поповнили іконостаси одеських церков.

Румунська влада активно використовувала церкву для пропаганди прорумунської ідеології. «Церква, священики повинні усунути прогалини церковного виховання серед молодого покоління та відновити дух благочестя серед людей старшого віку. Дітей, підлітків і молодих людей треба навчати молитві, розумінню богослужіння, залучати до акуратного відвідування храму і виконання церковних таїнств»[138]. За ідеологічним змістом проповідей уважно слідкувало керівництво румунської православної церкви.

Поширення впливу релігії серед місцевого населення, особливо молоді та підлітків, які зростали в атеїстичній радянській державі, планувалося здійснювати також шляхом розповсюдження дрібної друкарської продукції – тематичних брошур. З цією метою «для збереження здорового духу населення сіл, міських робітників» румунська адміністрація зверталася до усіх священників, вчителів і науковців Трансністрії з проханням підготувати невеликі посібники за наступною тематикою: 1. «Божественність християнства і його необхідність для духовного життя людини», 2. «Церква і її значення для християн і всього людства», 3. «Існування Бога», 4. «Краса життя в християнському вченні», 5. «В чому полягає значення родини», 6. «Що таке власність», 7. «Чи є більшовизм наукою». Обсяг робіт мав сягати 64 друковані сторінки. Особливо наголошувалося на тому, що усі праці мають бути написані популярною народною мовою (бажано молдавською).

[138] Там само.

Кращі надіслані роботи друкувалися румунською і українською мовами, а авторам виділялася премія у розмірі 10 тис. лей за кожну[139].

Таким чином, румунська влада наочно демонструвала відмінність від радянської у галузі релігійної політики.

З огляду на порівняно недавні (30-ті рр. XX ст.) антирелігійні заходи радянської влади, можемо припустити, що серед місцевих жителів, очевидно, було достатньо віруючих. Це підтверджується матеріалами недільного контрінформаційного звіту румунського командування про настрої населення від 15 квітня 1943 р.: «Віруючі та все населення під глибоким враженням від святкування Великодня. Той факт, що у великий четвер було дозволено ходити із запаленими свічками, в ніч на неділю було дозволено ходіння впродовж всієї ночі, справило гарне враження на користь Румунії, особливо на користь маршала Антонеску … Церкви були переповнені … Не було відмічено жодного випадку порушення порядку … Люди переконались, що у румун та ж релігія, що і в росіян, що сприяло встановленню лінії контакту між румунами та росіянами … Взагалі відмічається зростання симпатій місцевого населення до румун»[140].

Таким чином, ідеологічна політика румунської влади проводилась водночас у декількох напрямках, серед яких можна виокремити прорумунський, антирадянський (антикомуністичний), антисемітський та релігійний. Виходячи з аналізу матеріалу можна констатувати, що найбільш вдалою виявилася робота у двох останніх.

Аналіз діяльності створеного румунською владою адміністративного апарату, ідеологічних заходів нової адміністрації, а також специфіка висвітлення у пресі тогочасних подій дає можливість зробити наступні висновки.

Політика, яку проводив уряд, була направлена на стабілізацію та покращення економічної ситуації, загального комунікаційного,

[139] Молва. 1942. 13 декабря.
[140] Одесская газета. 1943. 15 апреля.

комунального, санітарно-гігієнічного стану міста. Привертає увагу також організація довготривалих проєктів, які б мали стати прибутковими у перспективі, як то: поступовий ремонт будівель коштом наймачів, з чого уряд не отримував прибутку, реставрація та відкриття нових парків тощо. Широке висвітлення у пресі реалізації соціальних та благодійних проєктів, з особливим наголосом на тому, що румунська влада виправляє огріхи та диверсії Червоної армії та більшовицького режиму, вказує на особливу увагу, яка приділялася поширенню прорумунської ідеології.

Аналіз ідеологічної політики румунської влади свідчить, що найбільш вдалою, тобто такою, яку населення почасти сприймало, виявилась політика антисемітизму та релігійної пропаганди.

Разом з тим, прорумунський та антирадянський напрямки агітації сприймалися мирним населенням досить нейтрально. Це пов’язано з тим, що формування лояльного ставлення до будь-якої влади потребує зазвичай значно довшого часу, аніж тривала окупація міста. Крім того, прорумунсько-антирадянська політика не могла мати однозначно позитивного сприйняття населенням до закінчення воєнних дій та остаточного визначення статусу окупованих територій. Антирадянська пропаганда в основному мала підтримку тієї частини населення, яка постраждала від радянської влади або просто не сприймала її.

Варто відмітити, що невдоволення радянською владою місцевого населення відобразилося у підтримці антисемітської політики, оскільки, як свідчать проаналізовані вище документи, у свідомості населення окупованої Одеси, скоріше за все, під впливом румунської агітації, поняття «жид», «еврей» та «більшовик» були синонімічними.

Релігійний напрямок ідеологічної політики румунської адміністрації був однозначно позитивно оцінений та знайшов широку підтримку місцевого населення.

ВИСНОВКИ

У ході наукового дослідження теми було досягнуто наступних висновків:

В основу аналізу історіографічного доробку з окресленої проблематики було покладено проблемно-хронологічний принцип. Такий підхід пов’язаний з великою актуальністю воєнної тематики у науковій думці, що призвело до широкого її висвітлення. Згідно з територіально-хронологічним підходом, увесь спектр досліджень аналізовано за наступною схемою: радянські, українські сучасні і зарубіжні. Доцільність такого поділу історіографічних здобутків з досліджуваної проблематики обумовлена різним ідеологічним контекстом, представленим у цих працях. Так, не заперечуючи наукової значущості історичних праць радянської доби, присвячених різним аспектам війни, і, в тому числі, окупації, варто відмітити, що їм властивий пропагандистський характер. Разом з тим, у зарубіжній історіографії, факт окупації згадується переважно у контексті відновлення законних прав на втрачені території.

Таким чином, видається доцільним, враховуючи тематичний принцип аналізу історіографії, виділити в окремі групи наукові праці, в яких аналізуються окремі аспекти досліджуваної проблематики, а саме: загальна характеристика окупаційного режиму Трансністрії.

Дослідження джерельної бази, яка представляє різні аспекти функціонування освіти часів румунської окупації Одеси, дає можливість стверджувати, що у розпорядженні дослідника є широке коло матеріалів, які різнобічно висвітлюють дану проблематику. Це документальні матеріали, спогади та преса.

Офіційна документація, представлена текстами угод, діловодними документами різних установ, офіційним листуванням, фінансовими звітами дає можливість прослідкувати фактичну реалізацію політичного курсу румунської окупаційної влади. Матеріали, опубліковані у пресі, незважаючи

на різну ступінь достовірності поданого фактажу, презентують ідеологічну лінію, яку проводила румунська адміністрація.

Окремої уваги також заслуговують джерела, які містять інформацію щодо формування та діяльності адміністративного апарату, а також координації діяльності окупаційної влади з центром (адміністрацією Румунії), оскільки їхній аналіз в рамках досліджуваної проблематики сприяє висвітленню системи освіти в окупації в контексті загального політичного курсу, який проводила румунська адміністрація на окупованих територіях.

Методологічні основи дослідження базуються на фундаментальних принципах – історизму і об'єктивності, що поєднуються з принципами системності та комплексності. В роботі використані наступні методи: діалектичний – полягає у висвітленні подій, явищ та їх наслідків у русі, протиріччях, взаємовпливах, взаємозалежностях та причинно-наслідкових зв'язках, з урахуванням обставин того часу; системно-структурний – дозволив розкрити діяльність нацистських окупаційних структур у культурно-освітній сфері, виявити їх зміст та розвиток; порівняльно-історичний – заключається у порівнянні-зіставленні різних подій-явищ, що вивчаються, якщо вони схожі між собою за внутрішнім змістом; проблемно-хронологічний – історичні події розглядаються за певними проблемами, враховуючи територіальний та хронологічний фактори; ретроспективний став у нагоді при моделюванні історичної картини окупаційного режиму. Під час написання роботи застосовано міждисциплінарний підхід, згідно з яким залучено теоретичні положення та методи, характерні для психології і філософії.

Проаналізувавши сутність і характер румунського окупаційного режиму, передусім, слід зазначити, що, на відміну від Бессарабії та Буковини, Трансністрія за нормативною базою до Румунського Королівства не входила. Румунія мала лише тимчасовий мандат на управління цією території.

Ставлення до території Трансністрії, що мала увійти до Румунського Королівства, визначили адміністративно-територіальний поділ та політику

румунської влади. Так, був встановлений ідентичний до функціонуючого в Бессарабії та Буковині апарат виконавчої влади, представлений дирекціями, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, економіки, культури та ін.

Огляд встановленого окупаційного режиму дає можливість визначити схожість румунського окупаційного режиму з німецьким, що виходить з реалій Другої світової війни. Про це свідчить, зокрема, впровадження жорсткого контролю за багатьма аспектами життя місцевого населення, знищення окремих груп населення (євреїв, партизан), антикомуністична пропаганда. Поряд з цим слід зазначити, що окремі аспекти окупаційної політики свідчили про певну лояльність (порівняно з німецькою окупаційною політикою) румунської влади до місцевого населення. Зокрема, насильницької депортації цивільного населення до Румунії не відбувалося.

Оскільки румунська влада намагалася зробити безпечним управління у майбутньому «своєю територією», вона багато уваги приділяла стабілізації та покращенню економічної ситуації в Одесі. Діаметрально протилежним радянській економічній політиці стало введення ринкових відносин.

Необхідно відмітити організацію довгострокових проєктів, як, наприклад, ремонт зруйнованих будівель, відновлення греблі Хаджибейського лиману.

Виходячи з наявної джерельної бази, можна виділити чотири головні напрямки ідеологічної політики румунської адміністрації, які умовно можна визначити як «прорумунський», антирадянський (антикомуністичний), антисемітський та релігійний.

Перший напрямок, тобто виховання в населення лояльності до румунської адміністрації, й навіть формування патріотичного ставлення до королівства Румунії, віддзеркалював, зокрема, той факт, що румунська влада широко висвітлювала у періодичній пресі найбільш вдалі проєкти у напрямках розбудови міста: покращення систем сполучення, ремонт напівзруйнованих будівель, доріг та вулиць, пошкоджених при

бомбардуванні, налагодження електричного постачання, санітарно-гігієнічних умов у місті, соціальної політики, благодійності та ін. Висвітлювались також культурне життя міста, підкреслювалось функціонування в Одесі театрів, кінотеатрів, музеїв, бібліотек.

Важливим напрямком ідеологічної політики була антикомуністична пропаганда. В цьому напрямку були задіяні всі наявні можливості окупаційної влади: вилучення з бібліотек радянської (комуністичної) літератури, активна радіопропаганда, антирадянські публікації в місцевих періодичних виданнях, кінохроніка. В контексті цього напрямку румунська адміністрація великого значення надавала широкому висвітленню у пресі реалізації соціальних та благодійних проєктів, з особливим наголосом на тому, що румунська влада виправляє огріхи і диверсії Червоної армії та більшовицького режиму.

Треба зазначити, прорумунський та антирадянський напрямки агітації сприймалися мирним населенням досить нейтрально. Це пов’язано з тим, що формування лояльного ставлення до будь-якої влади потребує зазвичай значно довшого часу, аніж тривала окупація міста. Крім того, прорумунсько-антирадянська політика не могла мати позитивного сприйняття населенням до закінчення воєнних дій та остаточного визначення статусу окупованих територій. Антирадянська пропаганда мала підтримку в основному тієї частини населення, яка постраждала від радянської влади або просто не сприймала її.

Антисемітизм, який був характерним для нацистської політики загалом, мав місце й у діяльності румунської адміністрації (евакуація євреїв, позбавлення їх майна, необхідність повідомити окупаційну владу про євреїв, які переховувались, активні публікації в пресі та радіоефіри, в яких наголошувалося на тісному зв’язку між єврейством та більшовизмом). Влада намагалась сформувати у суспільній свідомості образ спільного ворога в особі євреїв, що до певної міри було реалізовано. Необхідно відзначити, що означені дії користувались деякою підтримкою. Зокрема, місцеве населення

користувалося матеріальними перевагами, отриманими в результаті евакуації єврейського населення. Можливо припустити, що у підтримці антисемітської політики відобразилось також невдоволення радянською владою певних кіл населення міста.

Певною підтримкою у місцевого населення користувалася й пропаганда релігії. На відміну від Німеччини, Румунія була православною країною та всіляко намагалася підтримувати цей імідж. Майже у кожному номері окупаційної періодичної преси виходили статті та оголошення про необхідність відродження християнства, про відкриття церков і храмів.

Аналіз адміністративно-територіального устрою та діяльності румунської влади дає можливість стверджувати, що румунська окупаційна влада розглядала територію Трансністрії, як таку, що в майбутньому має увійти до складу Румунського Королівства. Ця ідея, реалізація якої відбувалася у прорумунському, антирадянському, антисемітському та релігійному напрямках, була покладена в основу ідеологічної діяльності адміністративного апарату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. *Бекерский В. И.* Мир и война (Воспоминания). Одесса: Друк, 2006. Т. 1. 440 с.
2. *Боровой С. Я.* Воспоминания. Москва–Иерусалим: Еврейский университет, 1993. 384 с.
3. Винницкая область. Катастрофа (Шоа) и Сопротивление. Свидетельства евреев – узников концлагерей и гетто, участников партизанского движения и подпольной борьбы / сост. Ф. Винокурова, И. Маляр. Киев – Тель-Авив, 1994. 191 с.
4. Директива начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил по вопросам пропаганды в период нападения на Советский Союз от 6 июня 1941 г. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки: Документы и материалы. Москва: Наука, 1973. С. 196.
5. *Дусман Л.* Помни! Не повтори! Одесса: Друк, 2001. 371 с.
6. История Холокоста в Одесском регионе. Сборник статей и документов / сост. М. Рашковецкий. Одесса: Студия «Негоциант», 2006. 372 с.
7. Молва. 1941. 10 ноября.
8. Молва. 1941. 24 ноября.
9. Молва. 1942. 13 декабря.
10. Молва. 1943. 23 января.
11. Молва. 1943. 24 января.
12. Молва. 1943. 27 января.
13. Молва. 1943. 3 февраля.
14. Молдавская ССР в Великой отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. Сб. документов и материалов в 2-х т. Т. 1 / под ред. Афтенюка С. Я. Кишинёв: Штиинца, 1976. 653 с.

15. Молдавская ССР в Великой отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. Сб. документов и материалов в 2-х т. Т. 2 / под ред. Афтенюка С. Я. Кишинёв: Штиинца, 1976. 676 с.
16. Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов: в 3-х тт. Одесса: Одесское областное издательство, 1949. Т. 2. 17.10.1941 – 9.04.1944. 290 с.
17. Одесская газета. 1941. 21 декабря.
18. Одесская газета. 1942. 12 января.
19. Одесская газета. 1942. 14 января.
20. Одесская газета. 1942. 20 января.
21. Одесская газета. 1942. 10 июля.
22. Одесская газета. 1942. 14 июля.
23. Одесская газета. 1942. 16 октября.
24. Одесская газета. 1941. 25 октября.
25. Одесская газета. 1942. 6 ноября.
26. Одесская газета. 1943. 10 апреля.
27. Одесская газета. 1943. 15 апреля.
28. Одесская газета. 1943. 24 августа.
29. Одесская газета. 1943. 29 июля.
30. Одесская газета. 1943. 5 сентября.
31. Одесская газета. 1943. 15 октября.
32. Одесская газета. 1943. 16 октября.
33. Одесская газета. 1943. 6 ноября.
34. Одесская область в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Документы и материалы. Одесса: Маяк, 1970. 388 с.
35. *Оржеховский А.* Записки 1941–1944 гг. // Дім князя Гагаріна: Збірник наукових статей і публікацій // Одеський літературний музей. Вип. 4. Одеса: Моряк, 2007. С. 242–395.
36. *Стародинский Д.* Одесское гетто: воспоминания. Одесса, 1991. 112 с.

37. *Сушон Л.* Транснистрия: евреи в аду: Черная Книга о Катастрофе в Северном Причерноморье (по воспоминаниям и документам). Одесса: РИО АО кинокомпания «Юг», 1998. 431 с.
38. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1944–1945) / упор. В. Косик. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2000. Т. 4. 368 с.

Література

39. *Аппатов С. Й., Макан І. М.* Українсько-румунські відносини: історія і сучасність // Український історичний журнал. 1999. № 5. С. 87–101.
40. *Афтенюк С.* На пути к победе над фашистскими захватчиками. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1976. 193 с.
41. *Бачинский А.* Непокоренный Дунай. Одесса: Маяк, 1985. 194 с.
42. *Беліченко О.* Трансністрія – зона румунської окупації України // Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези доповідей. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С. 65–67.
43. *Бондар Л. Б.* Рух опору в Трансністрії: підпілля Голти // Регіональні дослідження в Україні: досягнення і проблеми. Збірка матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-ій річниці утворення м. Первомайськ 14–15 травня 2009 р. Первомайськ, 2009. С. 32–36.
44. *Бондар Л. Б., Щетніков В. П.* Проблема визначення регіональної специфіки окупаційних зон в Україні в роки Другої світової війни: джерелознавчий аспект // Велич подвигу народного. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Одесса: «Гермес», 2006. С. 30–34.

45. *Вінцковський Т., Нікульча І.* Українське самостійницьке підпілля у Трансністрії (1941–1944) // Український історичний журнал. 2007. № 5. С. 123–134.

46. *Горбуров Є. Г., Котляр Ю. В., Шитюк М. М.* Повстансько-партизанський рух на півдні України. 1917–1944 рр. Херсон: Олді-плюс, 2003. 340 с.

47. *Гратинич С. А.* На левом берегу Днестра. 1941-1944 гг. Страницы совместной борьбы трудящихся смежных районов Молдавии и Украины против немецко-румынских фашистских захватчиков. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1985. 187 с.

48. *Гридін В.* Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941–1944 гг. // Юг. 1995. 30 июня.

49. *Дейнека Н. В.* «Новий порядок» в зонах окупації румунської адміністрації і вчинення опору підпільниками і партизанами (1941–1944 рр.) // Перспективи / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2006. № 2 (34). С. 14–20.

50. *Додик С. Д.* Судьба евреев Транснистрии // Исторический альманах Приднестровья. 2004. № 8. С. 16–22.

51. *Дорон Д.* (Спектор) Кишиневское гетто – последний погром. Кишинев: Библиотека – Алия, 1993. 227 с.

52. *Дубровіна Л., Малошлєтова Н.* Нацистська політика щодо вивезення бібліотечних фондів з окупованих східних територій у 1941–1944 рр. і формування Східної і Центральної бібліотек Вищої школи у Німеччині // Пам'ятки. Археографічний щорічник. 2003. Т. 4. С. 46–68.

53. *Егоров В. Ф., Зотов В. И.* 907 дней в тылу врага. Одесса: «Маяк», 1969. 244 с.

54. *Жуковський А.* Українські землі під румунською окупацією в часи Другої Світової Війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрії // Український історик. 1987. № 1–4. С. 83–96.

55. *Забарко Б.* Трансністрія: біль нашої пам'яті // Дзеркало тижня. 2002. 11–17 травня.

56.Историческая память. Одесса: Астропринт, 2000. 136 с.

57.История городов и сел Украинской ССР. В 26-ти тт. Одесская область / под ред. А. П. Чередниченко. Київ: Украинская советская энциклопедия, 1978. 862 с.

58.Історія Одеси / голов. ред. В. Н. Станко. Одеса: Друк, 2002. 560 с.

59.*Коваль В. С.* Путь к Бабьему Яру. Германский антисемитизм: история, теория, политика. К., 1991. 54 с.

60.*Комарницький С. І.* Радянська Буковина в роки Великої Вітчизняної війни. 1941–1945. К.: Наукова думка, 1979. 135 с.

61.*Корольков Ю. М.* В катакомбах Одессы. М.: Молодая гвардия, 1968. 175 с.

62.Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні [переклав з французької Р. Осадчук]. Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. 368 с.

63.*Котляр Ю. В.* Богданівська трагедія – Голокост проти єврейського населення // Друга світова війна і доля народів України: Тези доповідей 3-ї Всеукраїнської наукової конференції. Київ: «Зовнішторгвидав України», 2008. С.79–80.

64.*Круглов А. И.* Истребление евреев Одессы в 1941–1942 гг. // Велич подвигу народного / Зб. наукових статей Міжнародної конференції присвяченої 60-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Одеса, 2006. С. 89–96.

65.*Кязимова Г. Х.* Наукова та творча інтелігенція «Трансністрії» – деякі аспекти стосунків з владою // Інтелігенція і влада: матеріали П’ятої Всеукраїнської наук. конф. (Одеса, 24-25 грудня 2009 р.): у 3-х ч. Ч. 1 / редкол.: гол. ред. Г. І. Гончарук. Одеса: Астропринт, 2009. С. 129–135.

66.*Лебедев Н. И.* Крах фашизма в Румынии. Москва: Наука, 1976. 632 с.

67.*Лебедев Н. И.* Падение диктатуры Антонеску. Москва: Международные отношения, 1966. 479 с.

68.*Левит И.* Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944. Кишинев: Штиинца, 1983. 376 с.

69. *Левит И.* Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР: Истоки, планы, реализация (1 сентября 1939 – 19 ноября 1942). Кишинёв: Штиинца, 1981. 392 с.

70. *Марцишек Г. П.* Мы на своей земле. Воспоминания о партизанском отряде Героя Советского Союза В. А. Молодцова (Бадаева). Одесса: Книжное издательство, 1959. 170 с.

71. Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів). Миколаїв: КВІТ, 2004. 503 с.

72. *Михайлуца М.* Аналітичний огляд періодичних видань окупованої Одеси 1941–1944 рр. (на матеріалах газет «Молва» та «Одесская газета») // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. Праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 квітня 2009 р., Одеса / відп. ред. М. І. Михайлуца. Одеса: ВМВ, 2009. С. 185–190.

73. *Михайлуца М.* Християнізація по-румунськи в Трансністрії (на матеріалах преси 1942–1943 рр.) // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Львів: Логос, 2004. С. 377–381.

74. *Михайлуца М., Нікульча І.* Богословська освіта в «Трансністрії» за румунського володарювання (1941–1944 рр.) // Література та культура Полісся. Вип. 27. Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті. Ніжин: Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. С. 230–233.

75. *Михайлуца Н.* Одесса, Транснистрия. 1941–1944 рр. Краткий очерк оккупационного режима // Юг. 1995. 10 июня.

76. Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси / під. ред. В. М. Литвина. К.: Ніка-Центр, 2012. 592 с.

77. *Никульча И. Я.* Румынский оккупационный режим в Транснистрии (обзор источников) // Записки історичного факультету. 1997. Випуск 5. С. 182–188.

78. *Нікольський В. М.* Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк: ДНУ, 2003. 624 с.

79. *Самойлов О. Ф.* Одеський університет в 1941–1945 рр. // Історія Украни. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип. 26. Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. С. 314–322.

80. *Субтельний О.* Україна: Історія. К.: Либідь, 1993. 720 с.

81. *Сугацька Н. В.* До питання про політику румунських окупантів стосовно єврейського населення в південній частині Трансністрії (1941–1944 рр.) // Історичні записки: Збірник наукових праць. Луганськ, 2004. Вип. 3–4. С. 251–258.

82. *Терефера Н. В.* Окупаційний режим в «Трансністрії» (Задністров'я) // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей / НАН України. Інститут історії України. 2006. Вип. 10. Ч. 1. С. 476–483.

83. *Терефера Н. В.* Радянське підпілля на півночі Одещини у боротьбі проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.) // Історія та географія. Збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. Вип. 21–22. С. 101–103.

84. Україна в Другій Світовій війні: погляд з XXI ст. / під ред. В. А. Смолія. Київ: Наукова думка, 2010. Кн. 1. 735 с.

85. *Файтельберг-Бланк В. Р., Разумний Б. Н.* Одесса во время Великой Отечественной войны. Очерки. Одесса: Печатный дом, 2009. 384 с.

86. *Фишер Ю. С.* Транснистрия: забытое кладбище. Одесса: Друк, 2002. 128 с.

87. *Шафран А.* Сопротивление нацистскому урагану. Иерусалим, 1987. Одесса, 2003. 135 с.

88. *Штереншейн Я. М.* Непокорный порт города-героя. Одесские партизаны в борьбе с немецко-румынскими захватчиками // Огни Черноморья. Одесса, 1949. С. 81–96.

89. *Щетников В. П.* Одесский университет: 1941–1944 гг. (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. 1999. Випуск 9. С. 266–269.

90. *Щетніков В. П.* До проблеми вивчення діяльності румунської цивільної адміністрації в Одесі (1941–1944 рр.) // Культурно–історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково–практичної конференції. Одеса, 1996. С. 99–101.

91. *Щетніков В. П.* Спроба компаративного аналізу економічних заходів окупаційної влади на Півдні України в 1941–1944 рр. (на основі архівних джерел) // Велич подвигу народного. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Одеса: «Гермес», 2006. С. 212–215.

92. *Якупов Н. М., Щетников В. П.* Подвиг Одессы: к 60-летию освобождения Одессы от фашистских захватчиков посвящается. Одесса: КП ОГТ, 2004. 232 с.

93. *Dallin A.* German Rull in Russia, 1941–1945. A study in occupation policies. N.Y., 1957. 695 p.

94. *Dallin A.* Odessa, 1941–1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. Santa Monica, 1957. 296 p.

95. *Dallin A.* Yerman Rule in Russia, 1941–1945. Macmillan, London, 1957. 296 p.

96. *Volkl E.* Transnistrien und Odessa (1941–1944). Band 14. Regensburg, 1996. 123 p.